

Članki in razprave

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 352(450Trieste)"1841/1847"
prejeto: 1. 10. 2009

Urejanje občinskih zadev na območju tržaškega gubernija pred letom 1849*

DANIJELA JURČIČ ČARGO

mag. zgodovinskih znanosti, vodja Sektorja za varstvo arhivskega gradiva s področja zdravstva,
šolstva, gospodarstva, društev, dela uprave in sodstva
Arhiv Republike Slovenije, Zvezdarska 1, SI-1127 Ljubljana
e-pošta: daniela.jurcic@gov.si

IZVLEČEK

Prve poskuse urejanja občinskih zadev v pomenu samouprave najdemo na območju Tržaškega gubernija, kjer bil je leta 1841 za guvernerja imenovan grof Franc Stadion. Na osnovi Pokrajinskega pravilnika iz leta 1814, ki je določal splošne smernice občinske organizacije, se je guverner seznanil z običaji pri urejanju lokalnih zadev v deželi ter se lotil izdaje treh pravilnikov, s katerimi naj bi v Primorju uredili občinsko upravo na enoten način. Izšli so Instrukcija za upravljanje občinskega premoženja in izbire njenih predstavnikov, Predpis o občinskem svetu ter Navodilo za upravljanje občinskega premoženja. Vsi trije predpisi so nastali v sodelovanju z istrskim in goriškim okrožnim uradom ter v obeh okrožjih uspešno začeli leta 1847.

KLJUČNE BESEDE: Tržaški gubernij, grof Franc Stadion, občinski predpisi, občinska uprava, občinski svet, občinske volitve, upravljanje občinskega premoženja

ABSTRACT

REGULATING MUNICIPAL MATTERS IN THE TERRITORY OF TRIESTE GUBERNIUM
BEFORE 1849

The earliest attempts at regulating municipal matters in terms of direction towards self-administration can be observed in the territory of the Trieste Gubernium where Count Franc Stadion was appointed governor in 1841. He familiarized himself with customary settling of local affairs in the province on the basis of the Provincial Regulation of 1814 which at the time was used to set guidelines of local organization. He launched the project of issuing three ordinances which were to standardize municipal administration in the Province of Littoral. Three ordinances were eventually adopted: Instruction for the Management of Municipal Property and Election of Municipal Representatives, Regulation on Municipal Council, and Directive for Responsible Management of Municipal Property. All three ordinances were written in cooperation with the Istrian and Gorizia district office and came into force in both districts in 1847.

KEY WORDS: Trieste Gubernium, Count Franc Stadion, municipal regulations, municipal administration, municipal council, municipal elections, management of municipal property

* Prispevek je nastal v okviru raziskovalnega projekta iz arhivistike z naslovom »Zgodovina lokalne uprave in samouprave na Slovenskem«, ki je potekal v letih od 1996 do 2000.

I. Uvod

Upravna razdelitev primorja od leta 1813 do leta 1841

Tržaški gubernij je bil ustanovljen z vladarsko resolucijo z dne 9. oktobra 1814, delovati pa je začel 1. novembra 1814. Ker so za ozemlja, ki jih je zajemal, uporabljali naziv Primorje (Küstenland, Litorale),¹ so ga imenovali tudi Primorski gubernij. Na začetku je bil neposredno odvisen od provizoričnega generalnega gubernija za Ilirijo v Ljubljani, ko pa je bilo 3. avgusta 1816 ustanovljeno Kraljestvo Ilirija (tega so razdelili na Ljubljanski in Tržaški gubernij), je Tržaški gubernij postal avtonomen v odnosu do Ljubljane.² Obsegal je Trst in njegovo območje, grofiji Goriško in Gradiško, celotno Istro, Kvarnerske otoke in Reko ter civilno Hrvaško.³ Leta 1822 sta bila od Primorskega gubernija ločena območje Reke z ogrskim Primorjem in civilna Hrvaška; vrnjena sta bila Ogrski.

Pristojnosti Tržaškega gubernija so segale na področje politične uprave, delno tudi finančne in sodne uprave v deželi. Imel je vodilno oblast v pomorskih zadevah in bil posvetovalni organ za vse avstrijsko obalno območje – od meje z Benečijo do Albanije.⁴ Upravljal ga je provincijski guverner. Tržaški gubernij so ukinili 1. oktobra 1849. Sprva je bil razdeljen na tri oziroma štiri okrožne urade (*Kreisamt, Capitanato circolare*): Istrskega s sedežem v Trstu, Reškega in Goriškega, leta 1813 so dodali še Karlovško okrožje.⁵ Po letu 1822 so iz ostankov reškega okrožja ustanovili Pazinsko. Leta 1825 je Tržaški gubernij imel le še dva okrožna urada: Istrskega s sedežem v Pazinu in Goriškega s sedežem v Gorici. Trst in njegovo območje sta bila izvzeta iz okrožne uprave ter sta predstavljala neposredno upravno enoto zase.⁶ Okrožja so bila pristojna za vso politično upravo ter nekatere finančne ter vojaške zadeve; vodili so jih okrožni glavarji (*Kreishauptmann*).

Leta 1814 so kot upravna oblastva na najnižji stopnji ustanovili okrajne komisariate (*Bezirk Komissariat, Commissariato distrettuale*). Vodili so jih okrajni

komisarji.⁷ Ti so bili organi (politične) uprave in sodni organi. Istrsko okrožje je obsegalo okraje Belaj, Buzet, Buje, Cres, Kastav, Koper, Krk, Labin, Lošinj, Lovran, Motovun, Pazin, Piran, Podgrad, Poreč, Pulj, Rovinj, Vodnjan, Volosko.⁸ Med vladavino cesarja Ferdinanda I. je Goriško okrožje obsegalo okraje Ajdovščina, Bovec, Cerčno, Červinjan (Cervignano), Gorica mesto, Gorica okolica, Gradišče (Gradisca), Komen, Krmin (Cormons), Sežana, Tolmin in Tržič.⁹

Občino kot prvostopenjsko oblast so v Ilirskih provincih leta 1810 uvedli Francozi in jo naslonili na že obstoječe jožefinske katastrske občine. Več katastrskih občin so potem združili v najnižjo upravo enoto, komuno ali merijo.¹⁰ Avstrijska oblast je delno prevzela francoski sistem občin. Z novim Pokrajinskim pravilnikom (13. septembra 1814 izšel v Ljubljani) je bil vsak okrajni komisariat razdeljen na nekaj glavnih občin (*Hauptgemeinde*), za nekoliko večja krajevna območja (nekdanje francoske upravne občine). Njim so jim bile podrejene podobčine (*Untergemeinde*, nekdanje jožefinske občine) za manjša krajevna območja.¹¹ Na čelu glavnih občin so bili višji rihtarji (*Oberrichter, podestà*, v slovenski literaturi župani ali nadžupani), na čelu podobčin pa rihtarji (*Richter, agente comunale*, podžupani ali župani). Rihtarji so bili izvršilni organ okrajnih komisariatov, ki so imeli tudi nadzor nad poslovanjem in upravljanjem občinskih dohodkov, njihovo delovno področje pa ni bilo natančno določeno.¹² Občinsko upravo je po tem pravilniku sestavljalo občinsko zastopstvo: rihtar in dva (voljena) odbornika ter občinski svet. Odbornika je volil občinski svet izmed svojih članov, in to za tri leta. Njihova naloga je bil nadzor nad izvrševanjem zakonov in ukazov o javnem redu.¹³ Občinski svet so volili na splošnih zborih prebivalcev, razporejenih v več razredov.¹⁴ Zbore je skliceval in jim predse-

¹ O nastanku naziva Primorje in »nove« dežele več v: Cervani: *Il litorale austriaco*, Trst 1979; Dorsi: *Il Litorale nel processo di modernizzazione*.

² *Guida generale degli archivi di Stato Italiani*, str. 768.

³ *Priručniki in karte o organizacijski strukturi*, str. 79.

⁴ *Guida generale degli archivi di Stato Italiani*, str. 768.

⁵ Vlada je dekret o razdelitvi izdala 9. oktobra 1814 skupaj z resolucijo o ustanovitvi Tržaškega gubernija.

⁶ *Priručniki in karte*, str. 79.

⁷ Le-ti so nastali iz okrajnih gospod, ki so leta 1825 tudi uradno postale okrajni komisariati. V Primorju so že od začetka namesto okrajnih gospod postavljali okrajne komisariate. *Priručniki in karte*, str. 88.

⁸ *C. k. Istarsko okružje u Pazinu 1825–1860*, Pazin 1990.

⁹ Bezljaj-Krevel: *Upravna razdelitev Primorske*, str. 37; Benussi, Pola nelle sue istituzioni, str. 49, 55–56.

¹⁰ Polec: *Uvedba občin na Kranjskem*, str. 687.

¹¹ Benussi, Pola nelle sue istituzioni, str. 49–50; Bezljaj-Krevel: *Upravna razdelitev Primorske*, str. 37; Marin: *Upravna in teritorialna razdelitev*, str. 142.

¹² Vilfan: *Soseske in druge podeželske skupnosti*, str. 49.

¹³ Benussi: *Pola nelle sue istituzioni*, str. 49–50; Bezljaj-Krevel: *Upravna razdelitev Primorske*, str. 37; Marin: *Upravna in teritorialna razdelitev*, str. 142.

¹⁴ Benussi: *Pola nelle sue istituzioni*, str. 51.

doval okrajni komisar. Občinski svet je upravljal občino na dveh rednih letnih sejah, možne o bile tudi izredne seje. Vsako odločitev občinskega sveta je morala potrditi višja oblast. Pravilnik je začel veljati 1. decembra 1814 in z začetkom veljavnosti avstrijskih zakonov so prenehali veljati vsi mestni statuti nekdanjih beneških komunov, ki so stoletja urejali javno življenje in upravo beneških mest.¹⁵ Mesti Trst (od leta 1825) in Gorica (od leta 1838) sta obdržali avtonomijo zunaj svojega okrožja. Leta 1838 sta dobili svoj statut, ustanovljena sta bila mestna sveta, vendar le kot posvetovalna organa. Sestajala sta se na eni redni seji na leto; skliceval jo je predsednik sveta. Njuna »posvetovalna« narava in neredno sestajanje nista puščala prostora nobeni pravi mestni avtonomiji,¹⁶ zato se po ničemer nista razlikovala od drugih avstrijskih občin v istem času.

Občina kot samoupravno telo ima svojo avtonomijo, ko v okviru zakona, na podlagi lastnih pravil ureja svoje upravne zadeve in so organi njene uprave voljeni, njihovo delovanje pa javno. Država ima pravico do nadzora nad samoupravo, saj ta ne sme nasprotovati namenom in interesom države.¹⁷ Po restavraciji avstrijske oblasti leta 1813 je Avstrija v nekdanjih Ilirskih provincah vzdrževala štiristopenjski sistem upravljanja javnih zadev na področju uprave pokrajine: občina – okrajni komisariat – okrožje (okrožni urad) – pokrajinska vlada.¹⁸ Takšen razvejen birokratski in strogo centralističen sistem se je ves čas upiral sodobnim spremembam.

Razvejen štiristopenjski sistem uprave, v katerem je bil vsak podrejeni organ odvisen in je deloval po navodilih višje instance, sistem, v katerem so bili organi uprave praviloma imenovani in ne voljeni in v katerem je delovanje organa potekalo mimo javnosti, ni dovoljeval nobene samouprave. Do leta 1849 v avstrijski monarhiji ni bilo zakona, ki bi urejal občinsko upravo, obstajal je le omenjeni pravilnik, ki je občinske zadeve urejal zelo splošno.

Prvi poskusi urejanja občinskih zadev v obliki samouprave so bili prav na območju Tržaškega gubernija; tam je bil leta 1841 za guvernerja imenovan grof Franc Stadion.¹⁹ Pomanjkanje zakona o obči-

nah in njegove izkušnje z uvedbo avtonomnih občin na območju Tržaškega gubernija od leta 1843 so mu omogočile, da je kot avstrijski notranji minister postal duhovni oče novega, 17. marca 1849 izdanega provizoričnega zakona o občinah. Zato korenine omenjenega zakona lahko iščemo v avstrijskem Primorju, tej obrobni avstrijski deželi, ki je imela v avstrijski državi, predvsem zaradi tržaškega pristanišča, posebno strateško mesto.

II. Začetek urejanja občinskih zadev²⁰

1. Stanje v občinah od leta 1814 dalje²¹

Pomemben dejavnik, ki je grofu Stadionu omogočil izvedbo nove organizacije občinskih zadev, je bila upravna struktura Primorja; bila je povsem brez vpliva gosposkih in patrimonialnih elementov.²² Občine v Primorju niso bile podrejene zemljiškim gospodvom, pač pa državni upravi. Vendar je v deželah, ki so tedaj sestavljale avstrijsko Primorje, občinska organizacija imela različne zgodovinske korenine. Tukaj so se prepletali beneški in avstrijski sistemi s francoskim. Beneška mesta so imela dolgo tradicijo urejanja občinskih zadev s pomočjo mestnih statotov in mestnih svetov. Na območjih, ki so nekoč pripadala Kranjski, so se ohranile različne oblike vaške samouprave: v Istri so vaške skupnosti vodile skupine devetih (ali dvanajstih) sodnikov na t. i. bankah, na Krasu so se ohranili sestanki starost, povsod so obstajali tudi splošni zbori prebivalcev, ki niso bili zakonsko dovoljeni in na katerih so odločali o vseh pomembnejših zadevah občinske uprave.

ster je zagovarjal liberalno in ustavno smer, izdal zakon o občinah in pripravljaval marčno ustavo. Prim. *Slovenski biografski leksikon*, str. 435 z navedeno literaturo; Rozman: Stadion, str. 256.

²⁰ Za razpravo je večinoma uporabljeno arhivsko gradivo fonda Gubernij v Trstu, posneto na mikrofilm. Državni arhiv v Trstu (DATS), ki hrani originalno gradivo, je na podlagi sporazuma med Italijo in Jugoslavijo (septembra 1961) izročil Arhivu Republike Slovenije (ARS) 379 škatel arhivskega gradiva, posnetih na mikrofilm, ki se nanaša na slovensko ozemlje. Gradivo je bilo v ARS uvrščeno v Zbirko dopolnilnih mikrofilmov (AS 1087).

²¹ Kot mejnik je opredeljeno leto 1814, ker so bili tega leta vpeljani okrajni komisariati in nekatere občine. Predpisa organizacijske dvorne komore z dne 30. avgusta in 20. novembra vsebujeta predpise za dele dežele, ki so sestavljale avstrijsko-ilirsko Primorje, in smernice za vpeljevanje novih občinskih zadev. ARS, AS 1087, mikrofilmski kolut št. 99, leto 1845, Tržaški gubernij, predsedniški spisi, posnetki od 7 do 14; Koncept dopisa iz gubernijske pisarne, 31. marec 1845.

²² Merville: La crisi della signoria, str. 203.

¹⁵ Prav tam, str. 53.

¹⁶ Cervani: *Il litorale austriaco*, str. 60–61.

¹⁷ Valenčič: Občina in samouprava, str. 79.

¹⁸ Stulli: *Istarsko okružje*, str. 16.

¹⁹ Stadion, Franc (Dunaj, 27. 7. 1806–8. 6. 1853), politik in pravnik. V letih 1841–1847 je bil guverner Primorja, 1847–1848 Galicije. Novembra 1848 je postal notranji minister v vladi kneza F. Schwarzenberga in bil nekaj časa tudi prosvetni minister. Bil je izobražen jožefinski razsvetljenec, ki je v Primorju skrbel ne le za občinski red, ampak tudi za razvoj gospodarstva, zlasti pomorstva. Kot notranji mini-

Kakšno je bilo stanje uprave v primorskih občinah ob prihodu grofa Stadion na položaj guvernerja Tržaškega gubernija, izvemo več iz njegovega dopisa cesarju Ferdinandu I., ki ga je poslal ob odhodu s položaja.²³ Grof Stadion se je lotil urejanja občinskih zadev več ali manj na lastno pest.²⁴ Ko je leta 1847 odhajal na drugo dolžnost, se je delo z organizacijo nove občinske uprave komaj začelo. Zato je hotel sam obvestiti cesarja o svojih prizadevanjih, da bi se začeto delo lahko nadaljevalo.

V urejanju občinskih zadev je grof Stadion videl izziv in menil, da je prav zaradi slabega vodenja občinskih zadev gospodarstvo dežele v težavnem položaju.²⁵ K temu so pripomogli tudi slabo opredeljeni predpisi za občinsko upravo. To so bila le splošna navodila, ki niso določala načinov izpeljave in priprav občinske organizacije.²⁶ Tako je bilo npr. v Pokrajinskem pravilniku določeno, da je treba izvoliti dva odbornika iz občinskih vrst, vendar brez določil, kdo lahko voli, kdo je lahko izvoljen ter o načinu izvrševanja volitev. Odbornikoma, ki naj bi predstavljala občino, predpisi niso določali meje predstavnštva, trajanje teh pravic in načina izvedbe.²⁷

V času svojega službovanja je grof Stadion večkrat potoval po deželi in se poskušal seznaniti z njenimi zapletenimi razmerami.²⁸ Na čelu občinske uprave je najpogosteje našel neprimerne osebe brez

avtoritete in brez osnovnega poznavanja nalog, sposobni in izobraženi ljudje pa so se občinski upravi izogibali.²⁹ V večini občin je našel zapuščene šole, nepreskrbljene reveže, občinsko premoženje je bilo razdeljeno med posameznike. Posebej se mu je zdelo pomembno poudariti negotovi položaj članov občinske uprave v njihovem odnosu do nadrejenih oblasti in prebivalcev občine. Na eni strani so bili preveč odvisni od razsodbe okrajnih uradnikov, na drugi strani je to zbuvalo sume občanov, v zakonih pa ni bilo pravil za njihovo delovanje.³⁰ Razne oblike vaške samouprave na območjih, ki so nekoč pripadala Kranjski, so bile po njegovem mnenju kljub njihovi demokratičnosti prepuščene hujskačem, tako da so v svojih rokah imeli vodstvo občinskih zadev, ter silile najbolj izobražene člane skupnosti ostajati ob strani.³¹ Posebno težavo je predstavljalo dejstvo, da so imele občine malo ali nič lastnega premoženja.³² Ker je bilo občinsko premoženje obravnavano kot konglomerat lastnine vseh članov skupnosti in ne občine kot upravnega telesa ter je vse delovalo po merkantilističnem principu, po katerem lahko uspe le tisto, kar je v zasebnih rokah, so si le maloštevilni želeli močno občino. Revni prebivalci so na račun občinskih nepremičnin izpolnjevali svoje trenutne fizične potrebe, bogatejši so jih razdeljevali in z njimi špekulirali, in to predvsem na račun revnejših. Tisti, ki so občino upravljali, so z razdeljevanjem njenega premoženja zmanjševali osebno odgovornost v občinskih zadevah, zato je občinsko premoženje prehajalo v last posameznikov.³³ Davkov na odtujeno premoženje niso plačevali posamezniki, ki so ga uporabljali, ampak so ostajali v breme občini.³⁴ Grof Stadion se je tudi zavedal razlik v pokrajini, ki jo je upravljala, in ni videl smisla v splošnem urejanju zadev, tako da bi bile na enak način obravnavane italijanske, nemške in slovanske občine.³⁵ Izobraženo mestno prebivalstvo po njegovem ni imelo enakih potreb kot prebivalstvo majhnih, v glavnem revnih slovanskih občin.³⁶

²³ ARS, AS 1087, mikrofilmski kolut št. 101, leto 1847, Tržaški gubernij, predsedniški spisi, posnetki od 164 do 165, 203 do 209, Koncept dopisa grofa Stadion cesarju Ferdinandu I., Trst, 26. april 1847.

²⁴ Grof Stadion je v političnih uradih videl misleče organe vlade, ki sicer morajo upoštevati ukaze višjih oblasti, vendar v okviru svojih pristojnosti in posebej tam, kjer je čutili pomanjkanje ustreznih zakonskih predpisov, smejo in celo morajo poskušati urejati zadeve na tak način, da bo prebivalstvu olajšano in bo izboljšano njegovo materialno in duhovno življenje. ARS, AS 1087, mikrofilmski kolut št. 99, leto 1845, Tržaški gubernij, predsedniški spisi, posnetek 7, Koncept dopisa iz gubernijske pisarne, 31. marec 1845.

²⁵ ARS, AS 1087, mikrofilmski kolut 101, leto 1847, Tržaški gubernij, predsedniški spisi, posnetki od 164 do 165 in od 203 do 209, Koncept dopisa grofa Stadion cesarju Ferdinandu I., Trst, 26. april 1847.

²⁶ ARS, AS 1087, mikrofilmski kolut št. 99, leto 1845, Tržaški gubernij, predsedniški spisi. Koncept dopisa iz gubernijske pisarne, 31. marec 1845.

²⁷ Prav tam.

²⁸ V svojem pismu cesarju grof Stadion očita svojim predhodnikom slabo poznavanje dežele in njenih običajev. V istem pismu trdi, da vsi višji uradniki gubernija deželo poznajo le na papirju in iz svojih pisarn. ARS, AS 1087, mikrofilmski kolut št. 101 (leto 1847), Tržaški gubernij, predsedniški spisi, posnetek 165, Koncept dopisa grofa Stadion cesarju Ferdinandu I., Trst, 26. april 1847.

²⁹ Prav tam.

³⁰ Prav tam.

³¹ Prav tam.

³² O stanju na terenu je guverner poročal okrožnima glavarjema. DATS, Tržaški gubernij, predsedniški spisi, fasc. 47, Koncept dopisa št. 1648, (Trst), 8. junij 1843.

³³ Prav tam.

³⁴ Prav tam.

³⁵ ARS, AS 1087, mikrofilmski kolut št. 99, leto 1845, Tržaški gubernij, predsedniški spisi, Dopis iz gubernijske pisarne, št. 920, 31. marec 1845.

³⁶ Prav tam.

Stanje v deželi je guverner želel izboljšati z novo uravnavo občinskih zadev; za izdelavo je najprej izdelal splošne smernice. Te je razdelil po deželi kot osnovo za izdelavo predlogov v občinah, okrajih in okrožjih. Pri tem naj ne bi šlo za izdajo novega zakona³⁷ ali spreminjanje določil, ki jih je urejal pravilnik iz leta 1814. Potrebno je bilo le doseči, da bi obstoječi predpisi postali uresničljivi.³⁸ V dopisu istrskemu in goriškemu okrožnemu glavarju se je oprl na obstoječe predpise in zakonodajo³⁹ in se hkrati zavzel za novost: občinski uradniki naj ne bi bili več le orodje oblasti v najmanjši upravni enoti, ki so bili imenovani le zato, da bi izvrševali ukaze višjih oblasti.⁴⁰ Posebej pri izbiri županov⁴¹ naj bi bilo v večji meri upoštevano mnenje občine, saj bi se župan moral spoznati na občinske zadeve ter uživati zaupanje skupnosti in ne le oblasti.⁴² Potrditev izbire župana bi bilo treba naložiti okrajnim uradom, ti pa bi pri tem upoštevali želje občine. Pri tem je guverner posebej poudaril, da je tudi pravilnik iz leta 1814 občinsko upravo obravnaval kot verižni člen politične uprave in zastopnika občinskega premoženja.⁴³ Za opravljanje bolj samostojnega dela so občinski uslužbenci potrebovali natančnejša navodila o načinu opravljanja nalog in posebej o upravljanju občinskega premoženja. To je bil cilj, zaradi katerega se je grof Stadion zavzel za natančno preučitev odnosov v vsaki občini, da bi pri izdelavi splošne regulative lahko upoštevali vse krajevne posebnosti.⁴⁴

2. Smernice za organizacijo občinske uprave

Po opravljenih pogovorih z obema okrožnima glavarjema je guverner svoj predlog za organizacijo občinske uprave 20. februarja 1843 poslal vsem okrajnim komisariatom.⁴⁵

To so bile okvirne smernice, razdeljene na 60 paragrafov in tri glavna poglavja: Občinski zbor

(paragrafi od 1 do 16), Občinski odbor (paragrafi od 17 do 36) in Upravljanje občinskega premoženja (paragrafi od 37 do 60).⁴⁶

Smernice so prinesle nekaj novosti, ki so bile pomembne za razvoj občinske samouprave, še naprej pa je ostalo močno v veljavi nadziranje višjih oblasti. V glavnih točkah so bile novosti, ki jih je v smernicah poskušal uveljaviti grof Stadion:

- del občinskih funkcionarjev bi neposredno volili člani občine, razporejeni po posameznih (davčnih) razredih; pravico do sodelovanja na volitvah bi imeli tudi občani, ki niso plačevali neposrednih davkov;
- izvoljeni predstavniki občine bi imeli pravico in dolžnost nadzorovati delo občinske uprave predvsem v finančnih zadevah – volivci bi tako dobili možnost posrednega vpliva na občinsko premoženje in upravljanje le-tega;
- imenovani člani občinske uprave bi pri svojem delu morali upoštevati smernice ter sklepe izvoljenega občinskega odbora;
- poskus uvedbe javnega vpogleda v delo državnih uradnikov.

Zaradi boljšega sodelovanja in povezovanja glavne občine s podobčinami, so smernice predvidevale skupne sestanke predstavnikov glavne občine in njenih podobčin.⁴⁷ Enkrat na leto bi se zbrali vsi delegati podobčin v okrajih. Ob tej priložnosti bi razpravljali o zadevah glavne občine, potrjevali bi proračune in zaključne račune, ki so zadevali ves okraj, ter pod predsedstvom enega odposlanca okrajnega urada volili dva delegata za glavno občino.

3. Prispeli predlogi uravnave za urejanje občinskih zadev

Istrsko okrožje

Istrski okrožni urad je smernice za urejanje občinskih zadev posredoval okrajnim komisarjem v Koper, Podgrad, na Cres, v Buje, Poreč, Motovun in Pazin.⁴⁸ Okrajni komisarji so izdelali svoje predloge, vendar je istrski okrožni glavar menil, da so

³⁷ Prav tam.

³⁸ Prav tam.

³⁹ DATS, Tržaški gubernij, predsedniški spisi, fasc. 47, Koncept dopisa iz pisarne gubernija, Trst, 20. februar 1843.

⁴⁰ DATS, Tržaški gubernij, predsedniški spisi, fasc. 47, Dopis z dne 20. februar 1843.

⁴¹ Gre za višje rihtarje (Oberrihter). Zanje je v besedilu uporabljen izraz župani, za načelnike podobčin, rihtarje (Richter) pa podžupan.

⁴² Prav tam.

⁴³ Prav tam.

⁴⁴ Prav tam. Na eni strani gre za posebnosti nekdanjih beneških, na drugi pa avstrijskih občin.

⁴⁵ DATS, Tržaški gubernij, predsedniški spisi, fasc. 47. Ohranil se je prepis uredbe z dne 28. junija 1843.

⁴⁶ Prav tam.

⁴⁷ Prav tam, paragrafa 58, 59.

⁴⁸ DATS, Tržaški gubernij, predsedniški spisi, fasc. 47, Entwurf von Instruktion für die Podestarie und Gemeindeämter, dann für Gemeinde Beamten und Dienner im Küstenlande, Koper, 24. maj 1843; Podgrad, 20. april 1843; Cres, 28. april 1843; Buje, 14. maj 1843; Progetto di una Istruzione per tutti gl'Individui occupati nei diversi rami dell'amministrazione comunale, Poreč, 10. maj 1843; Dopis prvega istrskega okrožnega komisarja Ivana pl. Bosizia deželnemu predsedstvu, Pazin, 24. junij 1843.

vsa besedila obšla duha splošnih smernic. Bila naj bi le posamezne, med seboj nepovezane inštrukcije za določanje delovnega področja posameznih občinskih uradnikov.⁴⁹ Zaradi velikega pomena, ki ga je pripisoval ureditvi zanemarjenih občinskih zadev, se je odločil, da bo za izdelavo tehtnejšega načrta k sodelovanju povabil nekaj istrskih izobražencev in pravnih svetovalcev. Načrt uravnave, ki so ga izdelali Ivan pl. Bosizio, s sodelavci,⁵⁰ se je zdelo resno in tehtno delo tudi guvernerju samemu. Pri svojem delu se je Bosizieva komisija oprla na obstoječe predpise, organizacijske uredbe in davčno-pravni sistem ter jih poskušala upoštevati, po drugi strani je želela občini ponuditi malo več samostojnosti pri gospodarjenju z njenim lastnim premoženjem, pripeljati na čelo sposobnega in avtoritativnega načelnika, omogočiti boljši nadzor nad dobrodelnimi občinskimi skladi, vpeljati sodelovanje med oblastjo in občinami ter na zadovoljiv način urediti skrb za javni red in mir v vsaki občini.⁵¹

Načrt občinske uravnave je vseboval 132 paragrafov ter bil razdeljen na uvod in šest poglavij: Občina in zastopstva, Člani občine, Občinsko načelstvo, Občinski zbor, Upravljanje občinskega premoženja ter Posebne občinske zadeve.⁵²

V uvodu je bila občina opredeljena kot stanovitna in pod zaščito države »stoječa« zveza oseb, ki so imele v določenem kraju ali delu dežele stalno prebivališče ali posest ter so pod vodstvom izvoljenega načelnika (*Vorsteher*) uresničevale skupne gospodarske interese.⁵³ Po tem načrtu so občino sestavljali občani (*Gemeindeglieder*), prebivalci (*Insassen*), gostje (*Inwohnen*) in osebe, ki so na območju občine uživale posest, v njej pa niso prebivale. Pravice in dolžnosti, ki so jih opredeljevali meščanski zakoni,

je imela le skupnost članov občine in prebivalcev in oni so sestavljali t. i. moralno osebo. V zvezi s tem so imeli drug do drugega in do skupnosti pravice in dolžnosti, ki so se nanašale na »prave« občinske zadeve: na občinsko premoženje in podporo le-temu, uživanje skupnih pravic ter na red in mir v občini.⁵⁴

Občine bi bile še naprej razdeljene na glavne občine in podobčine z župani oziroma podžupani na čelu. Poleg načelnikov bi občinsko upravo sestavljali izvoljeni občinski svet in dva občinska odbornika. Občinski svet bi bil tisti organ, ki bi bil posrednik med občinsko upravo in prebivalstvom. Vse omenjene službe bi bile neplačane.

Prebivalci občine so bili v načrtu razdeljeni na tiste s pravico do glasovanja (*Stimmführende*), na prebivajoče ter goste. Pravico do glasovanja bi imela vsaka v občini nastanjena oseba, ki je plačevala davke. Oseb, ki so imele v občini nepremičnine, vendar v njej niso prebivale, niso šteli za člane občine. Če pa bi bila taka oseba v občini upravnik njegovega zemljišča, zakupnik ali kolon, bi bila obravnavana kot občinski član s pravico do glasovanja. V pristojnost občine bi sodile skrb za notranjo varnost, deželno gospodarstvo (poljedelstvo), dobrodelne ustanove, šolstvo, občinsko redarstvo, zdravstveno ozaveščenost, vzdrževanje občinskih poti, mostov ter poljska in druga straža. Člani občine bi imeli pravico voliti občinske odbornike in sočlane občinskega sveta na zboru članov občine.

Po načrtu so bili župani pomožni organi okrajnih komisariatov in skupaj z občinskim odborom neposredni upravljavci občinskega premoženja. Župane bi iz vrst vodilnih članov občine na predlog občinskega sveta imenovali okrajni komisariati, in sicer za tri leta.⁵⁵ V pristojnosti županov bi bile t. i. politične zadeve (objave zakonov, predpisov in ukazov, nižje redarstvo v najširšem pomenu besede, nadzor nad šolskimi zadevami, skrb za vojaška opravila, varovanje prebivalcev pred stiskami in samovoljo oblastnikov), gospodarske zadeve (skrb za obdelovanje zapuščenih zemljišč, pustot in pašnikov, skrb za gozdove ter postavitve gozdnih in poljskih čuvajev) ter informativno-službene zadeve (vodenje urada). Župani ne bi neposredno skrbeli za oskrbo revežev, špitalov, občinskih zdravnikov, lekarn, pokopališč in vojašnic, vendar

⁴⁹ Prav tam.

⁵⁰ DATS, Tržaški gubernij, predsedniški spisi, fasc. 47, Poročilo istrskega okrožnega komisarja Ivana pl. Bosizia in predlog inštrukcije za občinsko upravo, Pazin, 26. junij 1843. Pri izdelavi načrta uravnave so sodelovali še okrajna komisarja Ivan Edler pl. Schiwizhoffen iz Podgrada, Marija Ferdinand pl. Födransperg iz Buj, okrajni sodnik Ivan Anton Canziani iz Pazina, okrajni aktuar Pompej pl. Desimon iz Motovuna, župan Poreča Franc Corner in župan Motovuna Andrea Paulini.

⁵¹ Prav tam, uvod h predlogu načrta uravnave za urejanje občinskih zadev.

⁵² DATS, Tržaški gubernij, predsedniški spisi, fasc. 47, Načrt inštrukcije o urejanju občinskih zadev z ozirom na organizacijski predpis iz leta 1814, Pazin, 26. junij 1843.

⁵³ Prav tam. Poudarek je seveda na skupnih gospodarskih interesih. Potek urejanja občinskih zadev govori o resnično žgoči problematiki določanja občinskega premoženja in upravljanja le-tega.

⁵⁴ Prav tam.

⁵⁵ Sestavljavci načrta Inštrukcije so se držali guvernerjevih smernic in niso nadaljevali dotedanje prakse in upoštevali predpisov, saj je bilo v osnovi določeno sodelovanje občine pri imenovanju njenega načelnika, ker je bil ta neposredni upravljavec občinskega premoženja.

bi jih lahko nadzirali. Župani bi neposredno upravljali občinsko premoženje glavne občine in nadzirali ravnanje s premoženjem podobčin. Pri tem delu bi županom pomagala občinska odbornika. Vsi trije bi bili tako solidarno odgovorni za ravnanje s premoženjem glavne občine. Župani bi nadzirali tudi upravljanje premoženja v podobčinah. Skrbeti bi morali tudi za vzdrževanje cest, poti, mostov, vodovoda, cistern in napajališč, občinskih stavb in trgov tako v glavni občini kot tudi v podobčinah.

Načelnike podobčin bi imenovali okrajni komisariji na predlog župana glavne občine in ob predhodnem posvetu z občinskim svetom podobčine. Dolžnosti podžupanov so sestavljavci razdelili na politične in gospodarske. Pri političnih zadevah bi v podobčinah imeli enaka pooblastila kot župani v glavnih občinah, vendar bi bili načeloma podrejeni županu in njemu odgovorni za svoja dejanja. Gospodarske zadeve bi podžupani vodili skupaj z dvema odbornikoma in bi bili neposredni in solidarni zastopniki premoženja podobčine.

Občinska odbornika (*delegati comunali, Ausschüße*) bi člani občine volili na občinskem zboru z večino glasov (za tri leta). Izbiro odbornikov bi potrjeval okrajni komisariat. Odbornika bi bila organ celotne občine, občina bi jima zaupala vse skupne posle in prek njiju izražala svoje poglede na upravljanje občinskega premoženja. Posebno vlogo bi imela pri upravljanju občinskega premoženja, saj bi bila skupaj z župani ali podžupani solidarno in neposredno odgovorna upravljalca tega premoženja.

V načrtu Bosizieve komisije je bila občinskemu svetu namenjena gospodarska funkcija posvetovalnega organa, organa za posvetovanja med občinskimi člani (volivci) in občinsko upravo. Člani sveta bi bili tudi voljeni na občinskem zboru (z večino glasov navzočih). Člani sveta bi lahko postali le člani občine s pravico do glasovanja, ki so plačevali vsaj 3 goldinarje letnega neposrednega davka. Sorazmerno s številom občinskih prebivalcev bi imel občinski svet od 4 do 20 članov, sklicati bi ga smel okrajni komisar ali župan – in sicer za potrditev letnega računa občine, ob morebitnih odtujitvah, spremembah, zamenjavah občinskih nepremičnin, ob sprejemanju novih članov občine, predlaganju novega župana, ko bi se županu ali oblastnikom zdelo pomembno slišati želje in voljo občine ter kadar bi bilo treba izpodbijati izdatke, ki niso bili navedeni v finančnem proračunu občine. Šlo naj bi torej izključno za gospodarsko posvetovalno telo.

Občina bi imela pravico zaposlovati uslužbence, a na občinsko upravo ne bi imeli nobenega vpliva. Imenoval bi jih okrajni komisariat ali župan, njima

pa bi bili tudi odgovorni. Takšni uslužbenci bi bili zdravstveno osebje, občinski blagajnik, občinski uslužbenec, redarji, občinska straža, poljski čuvaji.

Občinski zbor⁵⁶ (*Gemeindeversammlung, vicinia*) je bil po tem načrtu srečanje članov občine s pravico do glasovanja (volivcev). Sklicevala bi ga okrajni komisar in župan. O vsaki zadevi bi na zboru odločala večina glasov navzočih, glasove bi zbirali s krogli različnih barv (t. i. balotaža).

Načrt je predvideval tudi načine upravljanja občinskega premoženja.⁵⁷ To so sestavljavci načrta razdelili na premoženje v ožjem pomenu (*res universitatis*) in na skupne dobrine (*Gemeingut*). V prvo skupino bi sodili občinski prihodki, določeni za plačevanje stroškov za potrebe občine in te bi tudi redno obračunavali. Splošne dobrine bi bile last vseh ali pa bi bile pridržane za določen razred občinskih članov, zato bi imela občinska uprava le pravico nadziranja pravilne uporabe.⁵⁸ Celotno občinsko premoženje bi vodili v inventarni knjigi; sestavljali bi ga nepremična posestva, pravice, javni dolgovi in privatne obligacije, blago in gotovina. Glede na splošno letno porabo bi župan in odbornika s pomočjo nasvetov občinskega sveta sestavili občinski proračun za prihodnje upravno leto. Na podlagi proračuna bi bil izdelan letni občinski račun. Okrajni komisar bi ga po pregledu posredoval okrožnemu uradu. Vodili bi blagajniški dnevnik o prejemkih in izdatkih občine.

V načrtu so bile kot posebne občinske zadeve⁵⁹ predstavljene skupne zadeve več občin istega okraja (npr. okrajne ceste) ter skupne zadeve celotnega okrožja. Za lažjo izpeljavo takih zadev je načrt predvideval ustanovitev posvetovalnega organa vseh občin enega okraja, t. i. okrajnega sveta (*Bezirksrath*), ter posvetovalnega organa celotnega okrožja ali t. i. okrožnega sveta. Okrajni svet bi sestavljali vsi župani v okraju ter določeno število občinskih odbornikov. Izvoljen bi bil za tri leta. Člani okrajnega sveta bi bili tudi voljeni, volil bi jih zbor vseh občinskih delegatov glavne občine in njej pripadajočih podobčin, izvoljene odbornike pa bi moral potrditi okrožni urad. Okrožni svet⁶⁰ bi sestavljali izbrani župani okrožja in en odbornik, izvoljen izmed občinskih delegatov, ki bi delovali v

⁵⁶ DATS, Tržaški gubernij, predsedniški spisi, fasc. 47, Načrt Instrukcije, Pazin, 26. junij 1843, paragrafi od 98 do 102.

⁵⁷ Prav tam, paragrafi od 103 do 120.

⁵⁸ Miselnost torej, da je občinsko premoženje last članov občine in ne občine kot moralnega telesa.

⁵⁹ DATS, Tržaški gubernij, predsedniški spisi, fasc. 47, načrt Instrukcije, Pazin, 26. junij 1843, paragrafi od 121 do 132.

⁶⁰ Prav tam, paragrafi od 127 do 132.

okrajnem svetu. Člane okrožnega sveta bi volili člani okrajnega sveta.

Goriško okrožje

Tržaški guverner je želel, da bi na smernice za boljšo organizacijo občinske uprave z dne 31. marca 1843 okrožja odgovorila do konca maja istega leta. Kot lahko izvemo iz gubernijskega dopisa z dne 20. julija 1843,⁶¹ goriški glavar zaradi zasedenosti ni izdelal svojega predloga. Guverner ga je zato prosil, naj mu svoj predlog pošlje vsaj do konca julija. Državni arhiv v Gorici hrani rokopisni predlog načrta za občinsko upravo, ki ga je 15. maja 1843 izdelal določeni Sedmach.⁶² Po tem predlogu naj bi občinsko vodstvo sestavljali župan, občinski zastopnik, dva odbornika, pisar in občinski odbornik ali policijski nadzornik. V podobčinah bi upravo sestavljali zastopnik (agent), dva odbornika in en ali dva poljska čuvaja. Občinsko upravo bi sestavljali župan, zastopnik in dva odbornika, za službo ne bi dobili plačila, trajala bi vsaj tri leta; župan brez kolizije ne bi mogel opravljati poslov upravljalca občine in občinskih dohodkov. Bil bi tudi posrednik pri izvrševanju odredb višjih oblasti v podobčinah ter posredoval zadeve podobčin višjim oblastem. Nadzor nad gospodarskim poslovanjem in upravljanjem občinskih dohodkov bi imel okrajni komisariat. Zastopniki podobčin bi bili neposredno podrejeni županu glavne občine; njihove naloge bi bile nadzor nad redom v podobčinah in (skupaj z dvema odbornikoma) upravljanje občinskega premoženja. Občinska odbornika bi bila odvisna od župana oziroma zastopnika in bi bila hkrati občinska blagajnika. Skupaj z županom bi sestavljala proračun občine ter izdelala obračun prejemkov in izdatkov. Predlog je omenjal imenovanje župana kot izključno pristojnost okrajnega komisariata, vendar je pri imenovanju zastopnika podobčine uvajal tudi soglasje občanov.⁶³ Občinske pristojnosti naj bi bile skrb za javni red in mir, skrb za občinske ceste, nadzor nad utežmi in mrami, prodajo živil, pijač, cenami teh izdelkov, skrb za občinska kmetijska zemljišča, vzdrževanje bolnih, ubožnih in sirot. Občinska zastopstva naj bi tudi nadzirala izobraževalne ustanove in bila soudeležena pri oblikovanju letnega cerkvenega računa.

Ohranili so se načrti uravnav za Goriško okrožje, ki jih je goriški okrožni urad izdal za nekatere občine v letu 1844. Načrt uravnave za upravljanje občinskega premoženja mesta in občine Tržič⁶⁴ je bil razdeljen na štiri poglavja: Volitve odposlancev, Načini upravljanja občinskega premoženja, Občinski zbor (*convocato*), Pristojnost občinskih zastopnikov in uslužbencev ter je vseboval skupno 77 paragrafov. V prvem poglavju je bilo opredeljeno občinsko zastopstvo; predstavljali naj bi ga občinski zastopnik (agent)⁶⁵ in dva odbornika.⁶⁶ Občinskega zastopnika bi imenoval okrajni komisariat. Ta bi bil vodja občinskega zastopstva in imel odločujoč glas na sejah. Občinski člani bi najprej na splošnem zboru (*radunanza, vicinia*) volili 12 odposlancev (delegati) in 6 njihovih namestnikov, izvoljeni bi potem iz svojih vrst izvolili dva odbornika, člana občinskega zastopstva. Volitve odposlancev in namestnikov bi opravljali trije razredi volivcev, razporejeni po višini plačanega letnega neposrednega davka.⁶⁷ V tretjem razredu so bili uvrščeni tudi pol-koloni, podložniki in dninarji, vendar bi volili lahko le glave družine. Glasovanje naj bi bilo tajno, potekalo bi z balotažo, če bi bili na zboru zbrani vsaj dve tretjini povabljenih. Zbor bi vodil okrajni komisar ali njegov pooblaščenec. Izvoljene odposlance in namestnike bi oskrbeli s formalnim opolnomočjem volivcev, da bi lahko predstavljali občino, sklepali kupoprodajne pogodbe, utrjevali in investirali aktivni kapital občine in spremembe vnašali v javne knjige, urejali civilne zadeve, se dogovarjali, imenovali oskrbnike, določali delovne projekte, plače občinskih funkcionarjev ter vsote za redne in izredne izdatke in odločali o vseh tistih zadevah, ki bi zadevale občino. Poleg izvoljenih predstavnikov naj bi občina imela tudi plačane uslužbence: blagajnika, pisarja, redarja ali policijskega nadzornika ter poljske čuvaje. Občinski zastopnik, odbornika in vsi občinski uslužbenci naj bi prisegli pred okrajnim komisarjem.

V drugem poglavju so bili za upravljalce občinskega premoženja določeni občinski zastopnik, dva odbornika in blagajnik. Inventar občinskega premoženja bi bil osnova za delo tega organa ob-

⁶¹ DATS, Tržaški gubernij, predsedniški spisi, fasc. 47, Koncept dopisa iz gubernijske pisarne, naslovljen na goriškega okrožnega glavarja grofa Gleisbacha, Trst, 20. julij 1843.

⁶² Bezljaj-Krevel: Upravna razdelitev Primorske, str. 37–41.

⁶³ Prav tam, str. 37–38.

⁶⁴ ARS, AS 1087, mikrofilmski kolut št. 97, leto 1844, Tržaški gubernij, predsedniški spisi, posnetki od 97 do 122, Instrukcija za občino Tržič, podpisan kapetanat okrožja Gorica, 7. oktober 1844.

⁶⁵ To je župan ali podžupan, oziroma občinski načelnik.

⁶⁶ ARS, AS 1087, mikrofilmski kolut št. 97, leto 1844, Tržaški gubernij, predsedniški spisi, posnetki od 97 do 122, Instrukcija za občino Tržič, paragraf 2.

⁶⁷ Prav tam, paragrafi od 3 do 13.

činske uprave v najožjem pomenu.⁶⁸ Zastopnika bi imenoval okrajni komisariat, odbornika bi volili odposlanci in namestniki iz svojih vrst, izvolitev pa bi potrjeval okrajni komisariat. Preostale občinske uslužbenke bi imenovalo občinsko zastopstvo na rednih sejah, imenovanje pa bi moral tudi v tem primeru potrditi okrajni komisariat.

Tretje poglavje je govorilo o občinskem zboru.⁶⁹ Sestajal bi se dvakrat na leto na rednih sejah, sicer pa vsakič, ko bi ga sklical okrajni komisar. Na prvem sklicu (spomladi) bi potrdili zaključni račun, na drugem (poleti) bi volili odbornika, izdelali proračun občine za prihodnje leto ter imenovali revizorje računov tekočega upravnega leta. Zbor bi vodil okrajni komisar ali njegov namestnik. Odločujoč glas na zboru bi imeli občinski zastopnik in oba odbornika, razen v zadevah, ki bi se nanašale na njihovo upravljanje občine. Na zboru bi odločali s tajnim glasovanjem z balotažo, a le, če bi bili navzoči vsaj dve tretjini odposlancev iz vsakega razreda. Prihod na zbor bi bil obvezen. Ob nezadostnem številu navzočih bi zbor ponovili, če pa se odposlanci še drugič ne bi odzvali v dovolj velikem številu, bi okrajni komisariat lahko uradno določil nujne stroške in jih razdelil na novo, člane sklica pa kaznoval. Vsak odposlanec bi imel na zboru en glas. Zbor bi se lahko ukvarjal le z zadevami notranje občinske uprave, če pa bi prekoračil pooblastila, bi ga okrajni komisar lahko razpustil. Zbori bi bili zaprti za javnost, vendar bi imel vsak občinski član pravico dati pripombe in izpraševati o letnem proračunu ter podati pisno svoja opazovanja. O zboru bi se vodil zapisnik.

Četrto poglavje je govorilo o pristojnostih občinskih uslužbenec⁷⁰ in določalo, da je občinski zastopnik politični vodja in predstavnik okrajnega komisariata v občini ter hkrati vodja občinskega zastopstva in uprave.⁷¹ Kot politični predstavnik oblasti bi bedel nad javnim redom in mirom, izvrševal ukaze okrajnega komisariata, nadzoroval sumljive osebe, pazil na moralo svojih uslužbenec, naznanjal okrajnemu komisariatu vsakršne izredne dogodke (poplave, požari, ...) in sprejemal ukrepe za preprečevanje posledic, nadzoroval javno zdravstveno stanje ljudi in živali, obveščal o državljanskih nepokorščinah, nadziral gostilne, preprečeval nered, skrbel za nočne straže, za nadzor nad merami in utežmi ter čistočo prodajaln hrane,

javnih površin, za javne ceste, pospeševal obiskovanje šol, poskrbel za prenočevanje vojakov. Kot vodja občinskega zastopstva in uprave bi vodil občinski urad, upravljal občinsko premoženje, ohranjal in varoval občinski arhiv,⁷² zbiral člane zastopstva na rednih in izrednih sejah po ukazih pristojnih oblasti, opravljal službo vodje občinskega zastopstva, dajal iniciative v upravnih zadevah in na sejah imel odločujoči glas, nadziral upravljanje cerkvenega premoženja. Občinski zastopnik naj bi imel tudi posebne pravice, saj naj bi imel v okviru javnih funkcij občine posebno mesto; vsi člani občine bi morali poslušati njegove ukaze. Bil bi tudi vodja občinskih uslužbenec. Zastopniku ne bi bilo treba plačevati nekaterih davkov, oproščen bi bil cestnih tlak, vojske in nočnega stražarjenja, ki so ga morali sicer opravljati vsi člani občine, sicer pa bi bila njegova služba neplačana.

V tem poglavju so bile določene tudi naloge odposlancev in odbornikov, ki naj bi skupaj z zastopnikom urejali zadeve občinske uprave. Službe odposlanca ali odbornika ni bilo mogoče zavriniti, saj bi v tem primeru sledila kazen. Odbornika bi po tem predlogu sodelovala z občinskim zastopnikom pri vseh njegovih nalogah. Člani občine bi se s svojimi vprašanji, ki bi se nanašala na občino ali posamezne razrede prebivalstva, lahko obrnili na odbornika. Ta dva bi morala sprejeti v vednost vsa takšna vprašanja in jih po lastni presoji posredovati oblastem. Odbornika in občinski zastopnik bi morali vsako leto s predložitvijo blagajniških računov opravičevati svoje delo in hkrati predlagati proračun za prihodnje leto. Občinski blagajnik bi pobiral občinske rente, izvrševal plačila na račun občine, vodil blagajniške registre, hranil en ključ občinske blagajne.⁷³ Pisar bi bil neposredno podrejen občinskemu zastopniku in odbornikoma, izdeloval bi uradne dokumente po ukazu nadrejenih, vodil vložni protokol. Policijski nadzornik bi bil vodja redarstva v glavnih občinah, občinski redar (*fante comunale*) pa v podobčinah. Oba bi upoštevala ukaze občinskega zastopstva, skrbela za pošto, objavo predpisov, izvrševala ukaze političnih oblasti na občinskem ozemlju, nadzorovala nočne stražarje, delovni čas gostiln ter trgovin. Poljski čuvaji bi skrbeli za varnost na poljih.

⁶⁸ Prav tam, paragraf 21.

⁶⁹ Prav tam, paragrafi od 41 do 56.

⁷⁰ Prav tam, paragrafi od 57 do 77.

⁷¹ Tako kot je tudi določeno v smernicah Tržaškega gubernija.

⁷² Shranjen v občinski blagajni.

⁷³ Preostala dva ključa hranita občinski zastopnik in eden od odbornikov.

III. Instrukcija za ustrezno upravljanje občinskega premoženja⁷⁴

Ni mogoče ugotoviti, kdaj je izšlo besedilo Instrukcije za ustrezno upravljanje občinskega premoženja, saj so bili vsi natisnjeni primerki namenoma brez datuma izstavitve.⁷⁵ V literaturi je mogoče najti leti 1843⁷⁶ in 1845.⁷⁷ Iz ohranjenega gradiva Tržaškega gubernija bi lahko rekonstruirali dogodke v zvezi z urejanjem občinskih zadev na tak način:

- tržaški guverner je na svojih potovanjih po deželi ugotovil, da je stanje občinskih zadev nezadovoljivo; ker je bilo to povezano s slabim gospodarskim stanjem v deželi, se je odločil preurediti občinske zadeve (leti 1841, 1842);
- po posvetovanjih z okrožnima glavarjema in okrožnimi komisarji ter preučitvi zakonitosti je predlagal splošne smernice za urejanje občinskih zadev ter jih posredoval obema okrožnima glavarjema (leti 1842, 1843);
- okrožna glavarja sta smernice razposlala na okrajne komisariate, ti pa so izdelali svoje videnje ureditve občinskih zadev (leto 1843); goriški okrožni glavar je izdal besedilo načrta občinske uravnave za nekatere večje občine v svojem okrožju (leto 1844); istrski okrožni glavar je na posvetih z izbranimi možmi izdelal svoj predlog načrta uravnave za urejanje občinskih zadev (leto 1843);
- na osnovi prispelih predlogov je guverner s svojimi svetovalci izdelal prvi načrt Instrukcije za občinske volitve in ustrezno upravljanje občinskega premoženja in predlagal izdelavo uravnave za vsako občino posebej; pri tem naj bi se upoštevale krajevne posebnosti (poslano okrožnima glavarjema 8. novembra 1844);

- po prejetju prvega predloga občinske uravnave sta okrožna glavarja na posvetih izdelala svoje pripombe in videnja ter predlagala dopolnitve glede na krajevne posebnosti (leti 1844, 1845).
- na osnovi pripomb okrožnih glavarjev je guverner s svetovalci izdal dokončno tiskano besedilo Instrukcije za ustrezno upravljanje občinskega premoženja in poleg tega še dva dodatna pravilnika: Predpis o občinskem svetu in Navodilo za upravljanje občinskega premoženja (leto 1845, 1. junija 1845 je guverner dobil prve tiskane izvode Instrukcije);
- okrožna glavarja sta na posameznih posvetih z okrožnimi komisarji izdelala pripombe k Predpisu o občinskem svetu in Navodilo za upravljanje občinskega premoženja (leti 1846, 1847).

Instrukcija⁷⁸ je bila razdeljena na tri poglavja: Sestava občinske uprave (paragrafi od 1 do 14), Ravnanje pri upravljanju občinskih zadev (paragrafi od 15 do 41) ter Uprava občinskega premoženja (paragrafi od 42 do 72). Nekatere naloge občine so bile določene zelo natančno, druge pa le splošne smernice; natančneje so bile opredeljene v dveh nekaj pozneje izdanih pravilnikih. Instrukcija je določala, da občinsko upravo sestavljajo župan, ki ga imenuje politična oblast, ter dva odbornika, ki ju je volil občinski svet. Občinski svet je bil sestavljen iz določenega števila odposlancev (*Abgeordnete*) in njihovih namestnikov, ki jih je volil zbor članov občine. Občinski svet je iz svojih vrst volil dva odbornika. Oba sta morala imeti v občini stalno prebivališče, dolžnost sta opravljala tri leta. Izbrana odbornika je potrjeval okrajni komisariat. Zbor občanov je skliceval okrajni komisariat s splošnim razglasom. Volilno pravico je imel vsak družinski starešina, ki je pripadal enemu izmed volilnih razredov.⁷⁹ Lastnikom nerazdeljenega premoženja, so-lastnikom ali sovlagateljem v trgovska, industrijska ali obrtna podjetja je pripadal le en glas. Zbora se osebno niso mogli udeleževati vdove, mladoletniki in osebe v varstvu ali tutorstvu, vendar so na zbor lahko poslali svojega zakonitega zastopnika. Volivec, ki se zbora osebno ni mogel udeležiti, je lahko imenoval svojega pooblaščenca. Za odposlance ali namestnike niso mogli biti izvoljeni državni uradniki, aktivne vojaške osebe, uslužbenci občine, ženske, mladoletniki, cerkve, korporacije, zakonsko

⁷⁴ V nadaljnjem besedilu Instrukcija. Besedilo pravzaprav nima naslova, pač pa uvodoma le pojasnjuje, da na osnovi zakona, po katerem ima vsaka občina pravico upravljati lastno premoženje, okrožni urad zaradi izvršitve tega določila izstavlja navodilo, kako je treba izvajati občinske pravice, določene z zakonom. ARS, AS 1087, mikrofilmski kolut št. 99, leto 1845, Tržaški gubernij, predsedniški spisi, posnetek 94.

⁷⁵ V Instrukciji so puščeni tudi drugi »bianco« prostori: za naziv vsake posamezne občine, za katero je izdana instrukcija, za število članov občinskega sveta idr.

⁷⁶ Marin: Upravna in teritorialna razdelitev, str. 143; *Privočniki in karte*, str. 90.

⁷⁷ Nusdorfer-Vuksanovič: Občinska središča, str. 4; Polec: Uvedba občin, str. 688; Valenčič: Občina in samouprava, str. 77.

⁷⁸ ARS, AS 1087, mikrofilmski kolut št. 99, leto 1845, Tržaški gubernij, predsedniški spisi, posnetki od 56 do 73.

⁷⁹ Določeni so trije splošni volilni razredi, v Goriškem okrožju pa zaradi lokalnih posebnosti štirje volilni razredi. Glej poglavje Problemi pri reševanju posameznih vprašanj, str. 28.

Ad ogni Comune essendo riservata dalla legge la nomina de' suoi delegati, e l'amministrazione delle proprie sostanze ed essendosi dimostrata la necessità di avvisare ai mezzi per cui sia manifesta in questo duplice rapporto la vera volontà della comune, l'U. P. Ufficio circolare si è perciò determinato di emanare per la città e comune di la seguente

Istruzione

Capo I

Elezione dei Delegati

Rappresentanza comunale

§ 1
La Rappresentanza comunale sta per legge nell'Agente e nei due Delegati; la nomina del primo spetta all'U. P. Comisariato distrettuale, i secondi vengono eletti da comune.

La mansione dell'Agente, siccome Capo della Rappresentanza comunale, non è da confondersi con la sua carica di capo politico nel Comune, rispetto alla quale ultima sta agli ordini del Comisariato distrettuale. Per questo suo Ufficio il Capitanato circolare si riserva di emanare una separata Istruzione.

Per venire all'elezione dei Delegati la comune sceglierà Deputati e Sostituti

§ 2

Creazione di un Consiglio comunale

Classi degli Elettori

Questi Deputati e Sostituti

razglašeni zapravlživci, osebe, katerih premoženje je bilo v stečaju, cerkvene osebe v občinah, v katerih so opravljali dušno pastirsko službo, tujci, občinski dolžniki, osebe, ki so bile z občino v sporu, osebe, ki niso oddale svojih poročil o upravljanju občine ter osebe v kazenskem postopku. Namesto žensk, mladoletnikov, cerkva in korporacij so bili lahko izvoljeni njihovi zakoniti zastopniki. Zbor članov občine je vodil okrajni komisar ali njegov namestnik. Volitve v občinski svet so bile tajne in so potekale s pomočjo krogel dveh različnih barv. Volilo se je po posameznih razredih in izvoljeni so bili tisti, ki so dobili več kot polovico glasov navzočih. O volitvah se je vodil zapisnik.

Instrukcija je določala tudi, da so občinsko premoženje upravljali župan in odbornika. Pri svojem delu so bili vezani na sklepe občinskega sveta, ki so jih potrjevale politične oblasti. Torej so bili nekakšna izvršilna oblast in zakoniti upravniki občinskega premoženja (*Gemeindevermögenheit*) ter so občino zastopali na zunaj.⁸⁰ Župan je imel pravico imenovati občinske uslužbence, razen blagajnika in projektanta, imenovani pa so potrebovali potrditev okrožnega urada. Občinska uprava je nadzorovala delo občinskih uslužbencev. Župan in odbornika so morali vsako leto opravičiti svoje upravljanje občinskega premoženja s predložitvijo blagajniškega računa in sestaviti proračun občine za prihodnje leto. Služba članov uprave ni bila plačana, imeli so pa pravico do odškodnine za službene poti, ki so jih opravili zaradi občinskih zadev.

Občinski svet se je po Instrukciji zbiral na vabilo okrajnega komisariata, predsedoval mu okrajni komisar ali njegov namestnik. V občinskem svetu so imeli župan in odbornika odločujoč glas in prvo besedo v vseh zadevah, ki so se obravnavale na sejah. Občinski svet je imel dve redni seji na leto. Na februarski seji se je posvetoval o vseh zadevah občinske uprave v preteklem letu na podlagi revizorskega poročila o zaključnem računu občinske uprave. Na drugem zasedanju (v maju) se je sestavljal proračun prihodkov in izdatkov občine za prihodnje upravno leto, izbiralo se je revizorje računov za tekoče leto ter se posvetovalo o zadevah občinske uprave, ki so se zgodile do razpisane seje. Svet se je lahko zbiral tudi na izrednih sejah; tudi te je sklicevala okrajna oblast. Člani sveta so bili dolžni prisostvovati sejam, sicer so bili lahko kaznovani. Občinski svet je odločal o vseh zadevah občine, posebej pa o letnem proračunu občine, o

letnem računu občinskega računovodstva, o vsakem izrednem izdatku, ki ni bil predviden v proračunu, o zadevah, kot so bile prodaje občinskih zemljišč, sklenitve zakupnih pogodb, naložitve kapitala, sprejemanje posojil, začetki pravn, sklepanje poravn, imenovanja sodnega zagovornika, posveti o načrtovanih občinskih zgradbah, o vseh na občino naslovljenih predlogih, nastavitvi in odpustitvi občinskega blagajnika, vprašanih povečevanja ali zmanjševanja števila občinskih uslužbencev in njihovih prejemkih, predlogih duhovnih nadarbin, če je občini pripadala zavetniška pravica. Kot posebna naloga občinskega sveta je bila predvidena skrb za vodenje preglednega stanja občinskega premoženja; zato je bilo treba vsako leto potrditi inventar.⁸¹ Občinski svet je moral tudi skrbeti za donosno porabo občinskega premoženja, svetoval pri ustanovitvah občinskih zavodov in občinskih zidavah. Na občinskem svetu se je glasovalo javno, razen ko se je glasovalo o osebnih zadevah. Vsak član sveta je imel en glas. Na sejah sveta se je posvetovalo le o zadevah notranje uprave občine; te so morale biti omenjene v razpisu seje.⁸² Ob prekoračitvi teh pooblastil je imel okrajni komisar pravico in dolžnost občinski svet poklicati na odgovornost in ustaviti posvetovanje. Čeprav je imel le občinski svet pravico sklepati v občinskih zadevah, je Instrukcija vsakemu občinskemu članu dajala pravico do presoje in vpogleda v občinski zaključni račun;⁸³ prav zato se ga je izobesilo v občinski pisarni, na mestu, dostopnem vsem občinskim članom. Pripombe članov občine je moral občinski svet obravnavati na svojih sejah.

Instrukcija je v tretjem poglavju določala splošna pravila za upravljanje občinskega premoženja. Občinska uprava se je opirala na občinski inventar, ta je moral biti pregleden, ter na proračun prihodkov in izdatkov občine.⁸⁴ Občinsko premoženje so varovale politične oblasti, ki so morale odobriti vsak ukrep v zvezi z njim, splošni namen pa je bil povečanje občinskih dohodkov. Vsak predlog o zamenjavi ali prodaji občinskih zemljišč je bil odvisen od dovoljenja okrožnega urada; občinsko premoženje se je smelo prodajati le na javnih dražbah in nikoli pod cenilno vrednostjo. Če so bili potrebni izredni izdatki ali dodatni prispevki, se je zahtevalo dovoljenje okrožnega urada. Občina se brez pooblastila pristojnih oblasti ni smela zadol-

⁸¹ Prav tam, paragraf 20.

⁸² Prav tam, paragraf 30.

⁸³ Prav tam, paragraf 32.

⁸⁴ Prav tam, paragraf 42.

⁸⁰ ARS, AS 1087, mikrofilmski kolut št. 99, leto 1845, Tržaški gubernij, predsedniški spisi, Instrukcija, paragraf 35.

ževati. Občinska uprava je lahko izvrševala izplačila zneskov, ki so bili predvideni v občinskem proračunu. Ko jih je izčrpala, jih je izplačevala le po predhodni odobritvi pristojnih oblasti. Občinske zidave in druga dela so se smela izvrševati le po izdelanem načrtu ter proračunu stroškov in izdanim dovoljenju okrožnega urada. Občinski denar se je hranil v posebni blagajni, ki se je zaklepala s tremi ključi: enega je hranil župan, drugega kateri od odbornikov, tretjega blagajnik. Poleg denarja so bile v občinski blagajni javne in privatne listine in vsi pomembni občinski dokumenti. V proračunu občine je bilo treba razčleniti vse prihodke in izdatke občine, račun za minulo leto pa je moral biti podlaga za izdelavo proračuna. Prav tako je bilo vsako leto treba izdelati zaključni račun, pri tem pa je bilo treba podpreti vse dohodke in izdatke ter navesti stanje blagajne ob koncu leta.

Občinski blagajnik je izterjeval občinske dohodke in opravljal izplačila občinskih računov, natančno je vodil blagajniške knjige (glavno knjigo, dnevnik prihodkov in izdatkov, dnevnik in beležnico za dodatne prispevke); hranil jih je v preglednem stanju. Za vsa vplačila in izplačila je blagajnik izdajal potrdila. Odgovoren je bil za vse zaostanke, ki so nastali zaradi njegove malomarnosti. Odgovornost je trajala še dve leti po končani službi. Vsako leto konec oktobra je bilo treba dnevnik in glavno knjigo tekočega leta zaključiti, do konca decembra pa je moral blagajnik sestaviti zaključni račun in ga izročiti občinski upravi. Uprava je račun posredovala revizorjem računa.

IV. Predpis o občinskem svetu

Predpis o občinskem svetu⁸⁵ je natančno določal naloge in pristojnosti občinskega sveta. Razdeljen je bil na tri poglavja: Sklic občinskega sveta (paragrafi od 1 do 35), Zasedanja občinskega sveta (paragrafi od 36 do 75) in Ravnanje občinskega sveta pri posameznih upravnih zadevah (paragrafi od 76 do 136).

Po Predpisu so občinski svet sestavljali župan, dva občinska odbornika ter določeno število odposlancev oziroma njihovih namestnikov. Vsak namestnik je smel nadomeščati le tistega odsotnega člana sveta, ki je pripadal njegovemu razredu. Sestajal se je na dveh rednih sejah na leto, navadno ob volitvah občinskih odbornikov, nastavitvi ali

odpustitvi občinskega blagajnika, pri razpravah o povečanju ali zmanjševanju števila občinskih uslužbencev in o predlogih za občinskega dušnega pastirja ali učitelja ter kadar je šlo za zadeve, za katere je izdal naročilo okrožni urad ter po potrebi tudi na izrednih sejah. Seznam zadev, ki so jih obravnavali na posameznih sejah, je morala izdelati občinska uprava in ga poslati v potrditev okrajnemu komisariatu. Na občinskem svetu ni bilo mogoče razpravljati o zadevah čisto politične narave ter ukazih, ki so se nanašali na zadeve občinske uprave, ki so imele podlago v obstoječih zakonskih predpisih.⁸⁶ Občinski svet se ni smel sestati brez predhodnega pisnega sklica ali razpisa okrajnega komisariata.

Občinski svet je bil zakonito konstituiran, če je bilo navzoče z Instrukcijo določeno število članov sveta ali njihovih namestnikov in če je okrajni komisar ali njegov namestnik kot zakonit predsedujoči razglasil sejo občinskega sveta za odprto.⁸⁷ Seje občinskega sveta so trajale tako dolgo, dokler se člani niso posvetovali o vseh zadevah, vsebovanih v razpisu seje. Vsi povabljeni so se bili dolžni udeleževati sej in na njih ostati do konca, sicer so bili kaznovani. Če je bila zaradi neupravičene odsotnosti članov seja občinskega sveta nesklepčna, so morali tisti, ki so bili neupravičeno odsotni, v občinsko blagajno plačati vse stroške, ki so nastali zaradi sklica.

Zadeve je bilo treba obravnavati po vrstnem redu, kot so bile navedene v razpisu seje. Na seji sveta je bilo obvezno obravnavati tiste zadeve, ki jih je naročil okrožni urad, a ni bilo potrebno, da so bile navedene v razpisu seje. Če je želel okrajni komisar ali z dovoljenjem predstojnik občinske uprave dati novo zadevo v posvet, je to lahko naredil, le če je v to privolila večina članov občinskega sveta. Člane sveta je lahko nagovoril župan ali kateri izmed odbornikov. O zadevah, ki jih je naročil okrožni urad, je imel pravico govoriti predsedujoči. Razprave so bile ustne, po razpravah so o zadevi glasovali. Glasovali so z »da« ali »ne«, in sicer tako, da je tisti, ki je bil za predlog, vstal, tisti, ki je bil proti, pa sedel. Če kdo ni želel glasovati za sklep, ampak je predlagal popravno dopolnilo, so se o njem svetniki lahko izjasnili in so o njem glasovali, če je bilo potrebno. O ukazih in zadevah višjih oblasti niso razpravljali, ampak jih je predsedujoči članom sveta razložil, potem so o njih glasovali.

⁸⁵ ARS, AS 1087, mikrofilmski kolut št. 99, leto 1845, Tržaški gubernij, predsedniški spisi, posnetki od 38 do 47, Vorschrift für den Gemeinderath, b. d.

⁸⁶ ARS, AS 1087, mikrofilmski kolut št. 99, leto 1845, Tržaški gubernij, predsedniški spis, Predpis o občinskem svetu, paragraf 7.

⁸⁷ Prav tam, paragraf 16.

Prvi član sveta, ki se je izrekel proti kakemu predlogu ali sklepu, je moral razložiti svojo odločitev. O osebnih zadevah so glasovali tajno. Občinska uprava je izmed uslužbencev občine predlagala aktuarja, da je vodil zapisnik⁸⁸ seje občinskega sveta. Zapisnik so podpisali vsi navzoči člani sveta, predsedujoči in aktuar. Prepis zapisnika je bilo treba poslati v overovitev na okrajni komisariat.

Paragrafi od 76 do 136 so določali postopke ravnanja občinskega sveta pri posameznih upravnih zadevah, kot so naložitev občinskega kapitala, oddajanje občinskih nepremičnin, razpisi dražb, podaja občinskih dobrin, revizije občinskih računov, imenovanja različnih komisij in podobno. Občinski svet se ni ukvarjal s sklenitvami pogodb, vpisi v javne knjige in izplačili denarja. Če so občinske nepremičnine dajali v zakup ali najem z javno dražbo, je moral dražbene pogoje odobriti občinski svet. Za razpis in vodenje dražbe ni bil pristojen občinski svet.

Predpis je določal način in roke za izdelavo zaključnega računa občine; občinska uprava ga je morala narediti do konca decembra iztekajočega se leta. Od 2. do 9. januarja so ga izobesili v pisarni občinske uprave, da bi si ga lahko ogledali vsi člani občine; svoje pripombe so morali pripraviti v pisni obliki. 10. januarja je morala občinska uprava izročiti zaključni račun revizorjem računa, da so ga pregledali in s pripombami in poročilom o reviziji vrnili občinski upravi. Do konca januarja je morala občinska uprava poročati okrajnemu komisariatu, ta pa je potem razpisal sejo. Okrajni komisariat in okrožni urad sta pregledala račun in ga do konca marca potrdila. 15. aprila je morala občinska uprava predložiti utemeljen in dokumentiran proračun občine za naslednje upravno leto; ta je do 25. aprila ostal v pisarni občinske uprave na vpogled odposlancem in namestnikom. Okrajni komisariat je moral do konca aprila sklicati sejo občinskega sveta. Občinska uprava je v svoji pisarni razgrnila na vpogled članom občinskega sveta račune o upravi občinskih zavodov, saj je imel občinski svet pravico nadzora nad njimi.⁸⁹ Po poteku osemdnevnega roka je bilo treba račune oddati revizorjem. Isti postopek je veljal za račune cerkva, ki so bile pod patronatom ali odvetništvom občine.

Po Predpisu o občinskem svetu so bile posebne pravice občinskega sveta imenovanja raznih komi-

sij. Komisijo sta sestavljali vsaj dve osebi. Predpis je posebej govoril o imenovanju komisije za nadzor gradenj, če je občina naročila gradnjo objekta, katerega stroške je deloma ali popolnoma pokrivala sama. Občinski svet je določal tudi člane komisije za nadzor nad delom občinskih zavodov. Izbirali so jih vsako leto. Člani komisije so morali enkrat na leto poročati občinskemu svetu o stanju zavodov. Vsako leto do konca februarja je moral občinski svet sestaviti obširno poročilo o vseh zadevah, ki so se zgodile v občini v preteklem letu. To poročilo je šlo prek okrajnega in okrožnega urada v rešitev na deželno predsedstvo.

V. Navodilo za upravljanje občinskega premoženja

Razdeljeno je bilo na pet poglavij: Delitev občinske lastnine, O občinskem premoženju, O občinskih dobrinah, O občinskih gozdovih, O odmerjenem občinskem premoženju. Vseboval skupno 172 paragrafov.

V Navodilu je bila vsa občinska lastnina razdeljena na občinsko premoženje (*Gemeindevermögen*) in občinske dobrine (*Gemeindegut*). Občinsko premoženje so sestavljali zemljišča in druge nepremičnine, pravice, kapital in premičnine.⁹⁰ Zemljišča so občinski blagajni zagotavljala trden vir dohodkov, zato je bila odtujitev teh v pravilu nedopustna. Zaradi enakega razloga zemljišč v celoti ali po posameznih delih ni bilo dovoljeno deliti med posamezne občinske člane. Občina je morala skrbeti, da bila neobdelana kmetijska zemljišča (vinogradi, oljčni nasadi, njive, travniki in gozdovi) obdelana. Občina je sama upravljala le gozdove, preostala zemljišča je dajala v časovni zakup na javni dražbi.

Ker je bilo v večjem delu Primorja poljedelstvo slabo razvito, prebivalstvo pa večinoma kmečki proletariat, je Navodilo predvidelo številne olajšave, s katerimi bi izboljšali takšno stanje. Občina, ki je živela le od donosa kmetijskih zemljišč in v kateri je bila zaradi dotoka kmečkega proletariata zakupnina tako visoka, da so se morali zakupniki zadolževati, je smela spodbujati nove zakupnike⁹¹ z minimalnimi zakupninami. Pomembno je bilo le, da so bile redno plačane, takšni zakupniki pa so smeli pridelovali le tisto kulturo, v kateri je občina

⁸⁸ Prav tam, paragraf 71. Ta določa, kaj mora zapisnik vsebovati.

⁸⁹ Prav tam, paragraf 110. Glej tudi Navodila za ustrezno upravljanje občinskega premoženja, paragraf 158.

⁹⁰ ARS, AS 1087, mikrofilmski kolut št. 99, leto 1845, Tržaški gubernij, predsedniški spisi, Navodilo za upravljanje občinskega premoženja. O občinskem premoženju govorijo paragrafi od 3 do 44.

⁹¹ Ti so morali biti prebivalci občine.

Istruzione

per amministrare convenientemente la facoltà dei Comuni.

Sezione prima Divisione della facoltà del Comune.

S. 1.

Tutto ciò che il Comune possiede è o patrimonio del Comune, o bene Comunale.

S. 2.

Tanto il patrimonio del Comune, quanto i beni comunali possono essere già prima destinati a certe fini, ed allora dicesi facoltà comunale vincolata.

Sezione seconda Del patrimonio del Comune.

S. 3.

Il patrimonio del Comune consiste in fondi, case, diritti, capitali e finalmente in mobili.

S. 4.

Nella possessione fondiaria trova sopra tutto il Comune il mezzo più sicuro e più efficace di raggiungere fini di comune utilità, e di operare il vero ben essere della Comunità. Essa è destinata ad assicurare alla Cassa comunale una fonte perenne di rendita.

S. 5.

La vendita di essa non è quindi di regola permessa.

S. 6.

Conseguentemente non si può vendere.

našla svoj gospodarski interes.⁹² Če je občini primanjkovalo poljedeljskih delavcev in je bilo poljedelstvo slabo razvito, je smela občinska uprava za neobdelana zemljišča pritegniti zakupnike iz poljedeljsko bolj razvitih občin ter se z njimi sporazumeti o ugodnejši zakupnini v zameno za izboljšavo zemljišč. V tem primeru so zemljišča lahko dajali tudi v dolgoročni zakup. Odtujevanja občinskih zemljišč so bila možna le v izjemnih primerih (npr. če je bilo zemljišče obdano z zasebnimi zemljišči in ga nobeden izmed mejašev ni hotel sprejeti v zakup), vendar je bilo treba za prodano zemljišče dobiti ustrezno nadomestitev. Odtujitev raztresenih zemljišč je bila dovoljena le na osnovi dokazil, da bo to skupnosti prineslo večjo trajno korist. Občinska zemljišča je bilo dovoljeno odtujevati brez denarnega nadomestila, le če so bila predvidena za potrebe cele občine ali za ustanovitev in ohranitev katerega izmed občinskih zavodov.⁹³ Navodilo je določalo tudi zemljišča, ki so bila primerna za druge zvrsti dejavnosti: za pogozdovanje, kamnolome, apnenice in opekarne. Če občinsko zemljišče ni bilo primerno za drugo uporabo kot za pašo, so morali uporabniki tega zemljišča občini plačevati odgovarjajoče povračilo. Občinske stavbe so bile določene za občinske namene (pisarne, občinski zavodi) ali za zakup.

V občinsko premoženje je sodila tudi lovska pravica; občina jo je izkoriščala prek lovskega patenta. Enaki pogoji so veljali za ribolov.⁹⁴ Izterjavo urbarialnih dajatev in činža je občina izvrševala z zakupom, izterjavo denarnih dajatev pa neposredno občinska uprava.⁹⁵ Ves presežni občinski denar je bilo dovoljeno naložiti pri zasebnikih, z nakupom državnih obveznic ali v hranilnicah.⁹⁶

Občinske dobrine⁹⁷ so bile opredeljene kot občini pripadajoči objekti, ki po svoji naravi in namenu niso mogli biti izključno v uporabi občine: občinske poti in mostovi, vodnjaki, vodni zbiralniki in izviri pitne vode. Uporaba je bila po pravilu dovoljena vsem, način uporabe pa je bil urejen z redarstvenimi predpisi. Takšni objekti po pravilu občini niso prinašali dobička, vendar je lahko ob-

čina, ki je naročila izdelavo objekta in tudi pokrila stroške zanj, zahtevala za uporabo simbolično plačilo. Izterjava takšnih pristojbin je bila v obliki dajanja objektov v zakup; pritekajoči denar so uporabljali za vzdrževanje samega objekta. V občinske dobrine so lahko sodili tudi občinski travniki, pašniki in gozdovi in so jih uporabljali občinski član za kritje hišnih potreb. Posebno pomemben je bil paragraf, ki je določal načine uporabe občinskih dobrin: te so bile last občine kot moralnega telesa, določena so bila za uporabo vsem, tudi bodočim članom občine, zato člani občine niso mogli uporabljati jedra teh dobrin.⁹⁸ Občinske dobrine so bile last skupnosti, zato jih niso smeli prodajati, uporabljali pa so jih na določen in urejen način. Tako je bilo prepovedano deliti dobrine med posamezne občinske člane, dokler je bil tak prenos povezan s prenosom lastniške pravice.⁹⁹ Navodilo je določalo, da občinske dobrine ne more uporabljati sam en občinski član; to bi bilo kaznivo in protizakonito. Zemljišča, ki niso bila primerna za skupno uporabo, niso sodila v občinske dobrine, temveč v občinsko premoženje.¹⁰⁰ Če so občinske dobrine presegale potrebe članov občine, je imel občinski svet pravico in dolžnost uporabiti odvečna zemljišča v interesu skupnosti, njihov donos pa nameniti določenemu občinskemu zavodu ali ga priskrbeti občinski blagajni. Tako dobljeni prihranki so se prelevili v občinsko premoženje, sama zemljišča pa so ostala občinske dobrine in so jih takoj, ko se je za to pokazala potreba, spet uporabljali na prvotni način.¹⁰¹

Za pašnike je bilo mogoče določiti le tista kmetijska zemljišča, ki so bila slabše kvalitete in niso bila primerna za drug način gospodarjenja. Navodilo je določalo načine skupne paše in pogoje zanj.¹⁰² Od vsake glave živine, ki se je pasla na občinski dobrini, je občina pobirala denarni prispevek. V ravnini ležeči kosi pašnikov so bili določeni za travnike. Zaradi pospeševanja pridelovanja krme so dele zemljišč prepuščali posameznim občinskim

⁹² ARS, AS 1087, mikrofilmski kolut št. 99, leto 1845, Tržaški gubernij, predsedniški spisi, Navodilo za upravljanje občinskega premoženja, paragraf 15.

⁹³ Prav tam, paragraf 25.

⁹⁴ Prav tam, paragrafi od 33 do 36.

⁹⁵ Prav tam, paragraf 37.

⁹⁶ Prav tam, paragrafi od 39 do 44.

⁹⁷ Prav tam. Poglavlje o občinskih dobrinah obsega paragrafe od 45 do 86.

⁹⁸ Prav tam, paragrafa 51 in 52.

⁹⁹ S tem se je želelo preprečiti »izgubljanje« občinskih zemljišč in prenos pravic do njihove uporabe na fizične osebe, kar se je po pravilu redno dogajalo.

¹⁰⁰ ARS, AS 1087, mikrofilmski kolut št. 99, leto 1845, Tržaški gubernij, predsedniški spisi, Navodilo za upravljanje občinskega premoženja, paragraf 53.

¹⁰¹ S tem je tudi zagotovljeno ohranjanje občinskega zemljiškega fundusa.

¹⁰² ARS, AS 1087, mikrofilmski kolut št. 99, leto 1845, Tržaški gubernij, predsedniški spisi, Navodilo za upravljanje občinskega premoženja, paragrafi od 59 do 67.

članom za določeno število let, in to po načrtu uporabe. Takšno razdeljevanje je morala potrditi deželna oblast, uporabniki pa so plačevali občinski blagajni prispevek za uporabo.

Preostala občinska zemljišča, ki niso bila primerna za drugo rabo, so pogozdovali. Občina je na delu občinskih dobrin primerne obsega morala priskrbeti drevesnice; iz nje bi članom občine zagotavljali sadike murv.

Gozdovi so imeli poseben pomen, ker je z njimi prebivalstvo pokrivalo svoje potrebe po lesu, občini pa so dajali varen letni pridelek. Način ravnanja z občinskimi gozdovi je določalo celo 69 paragrafov.¹⁰³ Vse občinske gozdove so upravljali neposredno člani občinske uprave na osnovi karte občinskih gozdov in zemljišč, določenih za pogozditev. Načrte gospodarjenja z gozdovi je bilo treba predložiti v potrditev okrožnemu uradu, njegovo dovoljenje so potrebovali tudi za spremembo načrta.¹⁰⁴ Stroške za vzdrževanje, nadzor in gospodarjenje z gozdovi je priskrbela občinska blagajna. Gozdnih površin brez dovoljenja višjih oblasti ni bilo dovoljeno krčiti ali uporabljati za drugo kulturo tal. Gozdne čuvaje je postavljala občina. Gozdne poti in ograje so člani občine izdelovali s tlako.¹⁰⁵ Navodilo je naročalo tudi pogozdovanje¹⁰⁶ površin za zaščito pred zemeljskimi plazovi, poplavami, pogozdovanje posek, ki so nastale zaradi gozdnih požarov, pogozdovanje gozdnih senožeti, ki niso bila v uporabi ter izsuševanje v močvirju ležečih gozdov s postavitvijo odtočnih kanalov.

Paša živine v občinskih gozdovih je bila po pravilu prepovedana.¹⁰⁷ Nabiranje in odstranjevanje listja za steljo ter nabiranje želoda¹⁰⁸ so bili prepovedani v gozdovih, ki so ležali na strmih pobočjih. Drugod je bilo dovoljeno za plačilo v občinsko blagajno. Izrecno je bilo prepovedano nasilno lupljenje hrastov za pridobivanje skorje. Revni prebivalci so v občinskih gozdovih smeli nabirati suhljad za kurjavo za lastne potrebe in nikoli za trgovanje. V načrtu za gospodarjenje z gozdovi je bilo treba tudi natančno določiti prostore za žganje oglja in območja, na katerih bi v ta namen sekali les.¹⁰⁹ Drugod je bilo kurjenje v gozdovih prepo-

vedano. Les za sečnjo so prodajali v kladah. Občina je določala čas za sečnjo in odvoz drv iz gozda. Če je bila materialna stiska velika in veliko brezposelnih, je občina smela dovoliti sečnjo za plačilo dnine, posekani les pa potem prodala na dražbi; brez posebnega dovoljenja višjih oblasti lesa ni smela prodajati vnaprej. Zaradi razdelitve skupnih gozdov za sečnjo¹¹⁰ posameznim občinskim članom, je vsaka v občini nastanjena družina izdelala izkaz svojih potreb po kurilnem lesu; potrdil ga je občinski svet. Sečnjo za pokrivanje hišnih potreb članov občine je bilo treba opraviti naenkrat, in to pod vodstvom občinskega načelstva. Posekani les so razdelili za določen prispevek za občinsko blagajno. Za stavbni les je bilo treba plačati njegovo polno vrednost.

Zanimiva so bila tudi določila o grmovju ruja, ki so ga izkoriščali za gospodarske namene. Grmovje ruja je bilo treba posebej negovati, ker je bilo listje iskano na trgu za čreslovino, drva pa so se prodajala za izdelavo barvil.¹¹¹ Listje ruja so vsako leto prodajali na dražbi, pobiranje pa je bilo prepuščeno kupcu.

Odmerjeno občinsko premoženje¹¹² je bilo določeno za vzdrževanje občinskih zavodov ali za kakšne druge skupne namene. Občina je morala skrbeti za vodenje zavodov in nadzirati upravljanje njihovega premoženja. Občinski svet je imenoval upravniške zavodov; potrjevale so jih višje oblasti. Iz uprave zavodov so bili izločeni župan in oba odbornika. Če je bila občina zaščitnik kakšne cerkve, je občinski svet nadzoroval gospodarjenje z njenim premoženjem. Če je pripadala občini pravica do odvetščine, je občinski svet imenoval odvetniškega komisarja kot člana uprave za upravljanje cerkvenega premoženja.

Z novimi predpisi so poskušali rešiti nekaj osnovnih problemov, ki so zaradi nedorečenosti Pokrajinskega pravilnika iz leta 1814 povzročili precej škode: z določanjem načina volitev bi občine dobile svoje legalno zastopstvo, v katerem bi bili zastopani vsi razredi prebivalcev in vsi bi dobili pravico do urejanja občinskih zadev (v sicer zelo omejenem obsegu); z urejenimi blagajniškimi zadevami in inventarizacijo premoženja bi ustvarili temelj za dobro upravljanje občinskega premoženja in onemogočili odtujevanje. Od ustanovitve občinskih svetov so pričakovali največ: onemogočili naj bi ljudska zborovanja po številnih slovanskih ob-

¹⁰³ Prav tam, paragrafi od 87 do 156.

¹⁰⁴ Prav tam, paragrafi od 90 do 92.

¹⁰⁵ Prav tam, paragrafi od 93 do 98.

¹⁰⁶ Prav tam, paragrafi od 103 do 106.

¹⁰⁷ Prav tam, paragrafi od 110 do 119.

¹⁰⁸ Prav tam, paragrafi od 120 do 125.

¹⁰⁹ Prav tam, paragraf 131.

¹¹⁰ Prav tam, paragrafi od 145 do 153.

¹¹¹ Prav tam, paragrafi od 154 do 156.

¹¹² Prav tam, paragrafi od 157 do 172.

činah v Istri in na Krasu; premoč bogatejših in izobraženih svetnikov bi omogočila dober dialog z višjimi oblastmi in učinkovito izvrševanje ukazov, sistem volilnih razredov pa kljub temu ne bi izključil najrevnejših in omogočil zastopanje različnih interesov članov občine.

Prve natisnjene izvode Instrukcije je guverner posredoval obema okrožnima glavarjema. Vsaka občina naj bi dobila po dva primerka: enega za uporabo občinskemu vodstvu, drugega za občinski svet. Goriški okrožni glavar je prejel 200 izvodov Instrukcije v italijanskem jeziku,¹¹³ a s tem številom ni bil zadovoljen, saj je po svojih izračunih potreboval vsaj 1950 izvodov!¹¹⁴ Poleg Instrukcije so bili natisnjeni tudi blagajniški formularji: finančni proračun prihodkov in izdatkov, računski knjiga, glavna knjiga, dnevnik blagajne in tedenski pregled blagajne.

VI. Problemi pri reševanju posameznih vprašanj

Ko so bila besedila predpisov, ki so urejala občinske posle, več ali manj izoblikovana, je prišlo obdobje, v katerem sta okrožna glavarja s sodelavci ugotavljala, ali so, glede na posamezne lokalne razmere, ki so se izoblikovale v obeh okrožjih, uresničljiva v praksi. Težave so se pojavljale pri razporeditvi volivcev v volilne razrede, določanju statusa volivcev, opredelitvi števila volilnih razredov, določanju števila odposlancev, ki bi jih volil vsak volilni razred, načinu izvajanja volitev z balotažo ter pri ustanovitvi občinskih svetov v majhnih kmečkih občinah. Razprave in dogovarjanja v zvezi z urejanjem občinskih zadev so se vrstili še dolgo po izidu besedila Instrukcije in obeh dodatnih pravilnikov. Zato se uvedba novega občinskega reda in problemi pri reševanju nekaterih pomembnejših vprašanj kronološko ne ujemajo. Kot si je zamislil

sam grof Stadion, besedilo Instrukcije in obeh pravilnikov ob tiskanju ni bilo dokončno – pozneje naj bi se vnašale manjše spremembe, odvisno od posebnih lokalnih razmer.

1. Pripombe k besedilu instrukcije za upravljanje občinskega premoženja in izbire njenih predstavnikov

Istrsko okrožje

Istrsko okrožje je izdalo drugi načrt občinske uravnave oktobra leta 1844.¹¹⁵ To se je vsebinsko nekoliko razlikovalo od prvega, ki ga je isto okrožje izdelalo leta 1843.¹¹⁶ V novem predlogu so bili med drugim natančneje opredeljeni trije razredi volivcev, ki bi volili svoje predstavnike v občinski svet, ter način izvrševanja volitev z balotažo po posameznih razredih. Občinski svet se je v novem predlogu imenoval občinski odbor (*Gemeinde Ausschuss*), natančneje je bilo določeno tudi število njegovih članov (sorazmerno s številom prebivalcev občine; npr. občina z manj kot 1.000 prebivalcev naj bi imela odbor sestavljen iz 8 članov in 4 namestnikov). Občinski odbor bi izmed svojih članov izvolil dva občinska odbornika.¹¹⁷ Sicer je bil tako kot v prvem načrtu opredeljen kot gospodarsko-posvetovalni organ na katerega bi se moralo obrniti občinsko vodstvo pri izvajanju svojih nalog, upravljanju občinskega premoženja.

Novembra 1844 je istrski okrožni urad prejel besedilo Instrukcije za upravljanje občinskega premoženja, ki ga je pripravil guverner s svojimi sodelavci. V zvezi s tem besedilom so se v Pazinu sestali istrski okrožni glavar in istrski okrožni komisarji.¹¹⁸ Sodelujoči so svoje pripombe – te so se nanašale predvsem na izpeljavo načrta občinske uravnave v Istri – posredovali guvernerju.¹¹⁹ Stri-

¹¹³ ARS, AS 1087, mikrofilmski kolut št. 99, leto 1845, Tržaški gubernij, predsedniški spisi, posnetki od 20 do 22, Koncept dopisa iz gubernijske pisarne goriškemu okrožnemu glavarju, Trst, 1. junij 1845.

¹¹⁴ Po izračunih goriškega okrožnega glavarja bi besedilo Instrukcije potrebovali po en izvod okrožni urad, okrajni komisariat, oba odbornika, župan občine in vsak član občinskega sveta ter vsaka občina še dva izvoda. Za 53 občin okrajev Gradišče, Krmin, Červinjan in Tržič bi bilo tako potrebnih 1.113 izvodov. Za 30–40 občin okraja Kojško, okolica Gorice in Rihemberk bi potrebovali še 620–840 izvodov, torej skupaj okrog 1.950 izvodov. ARS, AS 1087, mikrofilmski kolut št. 99, leto 1845, Tržaški gubernij, predsedniški spisi, posnetki od 204 do 208, Dopis goriškega okrožnega glavarja, Gorica, 3. marec 1845.

¹¹⁵ ARS, AS 1087, mikrofilmski kolut št. 97, leto 1844, Tržaški gubernij, predsedniški spisi, posnetki od 173 do 208, Istrski okrožni glavar pošilja načrt občinskega reda, 12. oktober 1844.

¹¹⁶ Glej poglavje: Prispeli predlogi uravnave, Istrsko okrožje.

¹¹⁷ ARS, AS 1087, mikrofilmski kolut št. 97, leto 1844, Tržaški gubernij, predsedniški spisi, Istrski okrožni glavar pošilja načrt občinskega reda, 12. oktober 1844. Prej je bilo predvideno, da odbornike voli zbor občanov.

¹¹⁸ ARS, AS 1087, mikrofilmski kolut št. 97, leto 1844, Tržaški gubernij, predsedniški spisi, posnetki od 215 do 216, Dopis barona Grimschitza grofu Stadionu, Pazin, 30. november 1844.

¹¹⁹ ARS, AS 1087, mikrofilmski kolut št. 97, leto 1844, Tržaški gubernij, predsedniški spisi, posnetki od 217 do 230, Promemoria: opažanja o načrtu instrukcije za občinske volitve in upravo občinskega premoženja, b. d. (30. no-

njali so se, da so v materialnem pomenu zelo potrebni in dobrodošli določila o načinu pridobivanja in izgubljanja občinskega članstva ter določila o vzajemnih pravicah in dolžnostih med občino in njenimi člani, v formalnem smislu pa določila o učinkovitosti dela občinskega vodstva, stopnji samostojnosti občine v odnosu do nadrejenih oblasti, aktivni in pasivni volilni pravici, načinu volitev ter načinu postavitve blagajniških in računskih zadev. Kljub pozitivnim odzivom so menili, da so nekatera določila Instrukcije prekoračila uradne pravice okrožnega urada, so neuporabna in razmeroma neuglašena z zakoni, nekatera je bilo objektivno nemogoče izpeljati, nekatera pa je bilo treba spremeniti.¹²⁰ Prekoračitev pristojnosti okrožnih uradov je bila uvedba volilnega cenzusa. Določilo, ki je bilo povsem neusklajeno z zakoni, je bila vpeljava občinskih prispevkov. Ti so bili v Istri zelo potrebni, saj je zato, ker ni bilo uredbe o občinskih prispevkih, spodletel marsikateri poskus izboljšave, če so bili s tem povezani kakršni koli stroški. V Istri namreč več kot polovica občin ni premogla nobenega lastnega donosnega premoženja. Vendar v Instrukciji predlagane občinske prispevke po mnenju okrožnih komisarjev ne bi mogel odobravati okrožni urad, ker dovoljenja za to niso našli v nobenem zakonu.¹²¹ Odobritev periodično ponavljajočih se prispevkov bi morale dovoljevati višje oblasti: tako naj bi bilo urejeno tudi v Italiji in na Tirolskem. Za določila, ki so bila objektivno neizvedljiva, so okrožni komisarji poudarili vpeljavo občinskega sveta in izvedbo balotaže.¹²² Problem istrskih občin so videli v njihovi številnosti, majhnosti in načinu preživljanja prebivalstva. V Istri je bilo 520 občin. Med njimi je bilo največ takih (215) z 200 prebivalci, v 193 občinah je živelo 200-500 prebivalcev. Samo tri istrske občine so premogle 5-10.000 prebivalcev. Prebivalstvo se je v glavnem preživljalo s kmetovanjem (193.337 izmed 218.472 prebivalcev), manjši del je živel od morja (25.135 prebivalcev). Samo v 26 krajih sta bila dva razreda prebivalcev, drugod so bile to izključno kmečke občine.¹²³ V takšnih okoliščinah naj bi bilo vprašljivo vpeljati občinski svet v majhni občini, v kateri

je živelo le neizobraženo kmečko prebivalstvo, sestaviti občinski svet ter določiti število njegovih članov, da bi bilo njegovo zastopstvo sorazmerno z velikostjo občinskega sveta v velikih občinah. Dvomljivo bi bilo tudi delovanje občinskega sveta v občinah, v katerih je bilo skoraj nemogoče dobiti pismenega človeka, ki bi se spoznal na uradne zadeve. Okrožni komisarji so zato sklenili, da je Inštitucija potrebna in dobrodošla v vseh večjih istrskih občinah, neprimerna pa za manjše občine.¹²⁴ Med neizvedljive postopke po določilih Instrukcije je po mnenju okrožnih komisarjev sodila tudi balotaža pri občinskih volitvah, predvsem zaradi dolgotrajnosti postopka, saj bi moral vsak volivec oddati glas (kroglo) za vsakega kandidata.¹²⁵ Predlagali so, da bi v občinah z večinoma nepismenim prebivalstvom tajno glasovanje pri občinskih volitvah opustili in da bi bilo glasovanje še naprej javno. Med določila, ki bi jih bilo potrebno spremeniti, so uvrstili blagajniške in računске zadeve.¹²⁶ Te bi bilo treba pri majhnih občinah zmanjšati: nepotrebno naj bi bilo vodenje blagajniškega dnevnika, glavne knjige in skupnih izračunov.

Pripombe istrskih okrožnih komisarjev so se torej nanašale na uvedbo občinskega sveta v 21 večjih istrskih občinah in vpeljavo občinskih prispevkov kot nadomestnega sredstva za pokrivanje občinskih stroškov s predpostavko, da bi periodično odobritev teh prepustili okrožnemu uradu ali deželnemu glavarstvu, vpeljavo volilnega cenzusa, balotažo pri občinskih volitvah in ustanavljanje občinskih svetov v 499 majhnih istrskih občinah. Tržaški guverner je bil zaradi pripomb presenečen,

vember 1844), podpisani istrski okrožni komisarji Toggenburg, Baselli, Codelli, Hein.

¹²⁰ Prav tam.

¹²¹ Prav tam.

¹²² Prav tam, posnetki od 231 do 237.

¹²³ ARS, AS 1087, mikrofilmski kolut št. 97, leto 1844, Tržaški gubernij, predsedniški spisi, Promemoria: opažanja o načrtu instrukcije za občinske volitve in upravo občinskega premoženja, b. d. (30. november 1844).

¹²⁴ Prav tam. Med večje občine so prištevali Koper, Piran, Poreč, Rovinj, Pulj, Vodnjan, Cres, Veli Lošinj, Mali Lošinj, Krk, Baško, Labin, Pazin, Žminj, Motovun, Oprtalj, Buje, Milje, Izolo, Umag in Pičen.

¹²⁵ ARS, AS 1087, mikrofilmski kolut št. 97, leto 1844, Tržaški gubernij, predsedniški spisi, posnetki od 231 do 237, Dodatek k pripombam o vpeljavi balotaže pri občinskih volitvah. Okrožni komisarji so navedli primer občine, v kateri je živelo 1.000 prebivalcev. Če bi bilo število volivcev s pasivno volilno pravico enako številu volivcev z aktivno volilno pravico, potem bi 250 volivcev volilo 250 kandidatov, ali 62.500 glasovanj. S predpostavko, da vsaka balotaža traja 20 sekund in se glasovanje izvršuje 6 delovnih ur, bi glasovanje trajalo 347 ur ali 58 dni! Glasovanje v občini Rovinj bi v tem primeru trajalo 16 let. Če bi se občine razdelilo na več volilnih okrajev, bi se čas zmanjšal za 1/5, kar je še vedno preveč.

¹²⁶ ARS, AS 1087, mikrofilmski kolut št. 97, leto 1844, Tržaški gubernij, predsedniški spisi, Promemoria: opažanja o načrtu instrukcije za občinske volitve in upravo občinskega premoženja, b. d. (30. november 1844).

saj se je o predlogu večkrat pogovarjal z istrskim okrožnim glavarjem baronom Grimschitzem, ki je guvernerja podpiral.¹²⁷ Guverner je zato ponovno odpotoval v Pazin, da bi z istrskim okrožnim glavarjem pregledala besedilo Instrukcije, razjasnila njeno zakonsko podlago in možnosti izvedbe.¹²⁸

Guverner ni predvidel toliko težav pri določitvi volilnega cenzusa. Problem je nastal predvsem, ker je imela skoraj vsaka občina drugačno razmerje v zvezi z višino neposrednih davkov in številom volilnih upravičencev v vsakem volilnem razredu. Istrski okrožni glavar je v zvezi z dogovorom o splošnih pogojih za določitev volilnega cenzusa v istrskem okrožju oktobra 1845 v Pazinu sklical novi sestanek okrožnih komisarjev.¹²⁹ Po mnenju zbranih sta bila elementa volilne pravice prebivalstvo in posest;¹³⁰ elementa, ki ju je bilo treba upoštevati kot enakopravna volilna dejavnika ter volilno pravico urediti po njunem kombiniranem razmerju. V občinskem svetu eden izmed omenjenih dveh elementov ne bi smel bistveno prevladovati nad drugim. Enakost pri postavitvi stopnje volilne pravice je bila pomembna za trajno ravnotežje med različnimi sestavinami občinskih zadev in njihov močni razvoj, prav ta enakost pa naj bi priklicala v življenje novo uravnavo občinskih zadev.¹³¹ Občinska bremena so se sicer res plačevala po davčnem goldinarju in to je omogočalo večjo volilno pravico posesti. Instrukcija pa je priznavala občinskemu svetu določanje razdelitvenega merila za občinske prispevke, ki so jih plačevali tudi revnejši prebivalci. Zato so komisarji menili, da občinski svet ne more biti le svet bogatih, ampak bi morali v njem sedeti tudi manj bogati, volilni cenzus pa že sam po sebi izključuje proletariat.¹³² Okrožni komisarji so se zavedali, da je bilo po pravilu res, da je inteligenca pripadala bogatejšim slojem prebivalcev, vendar so bili

mnenja, da bi si tudi nižji razredi lahko prizadevali pripeljati v občinski svet razumne in vplivne može, ki bi jim zaupali. Če bi v občinski svet prišel kakšen razgrajač, naj ne bi bilo to nobena nesreča, ampak najboljša pot, da se takšne ljudi onemogoči, kot so kazale tudi dotedanje izkušnje. Najbolj potrebni lokalni zavodi¹³³ so bili tisti, pri katerih sta bila udeležba in interes odvisna od prebivalstva in ne od posesti. Bogatim pa so se take ustanove v glavnem zdele nepotrebno breme. Če bi želeli volilne razrede ustanoviti iz treh enakih delov davčnega kapitala, bi v večini občin 3/4 prebivalcev sodilo v tretji volilni razred. Revnejši bi takoj opazili iluzornost takšne volilne pravice, to pa bi povzročilo večje nezaupanje. Zato so komisarji menili, da bi bilo dobro, da bi se človek iz nižjega, torej številnejšega razreda zavedal veljave v lastni občini. Na teh osnovah so okrožni komisarji »iznašli« formulo, po kateri bi volilne razrede formirali tako, da bi bila prebivalstvo in posest izražena v odstotkih. V vseh treh volilnih razredih bi moralo biti razmerje med odstotkom prebivalstva in odstotkom posesti enak, in sicer 33 1/3 ali: v vsakem razredu bi seštevek odstotka prebivalcev in odstotka posesti moral biti natančno 66 2/3.¹³⁴ Takšno formulo so uporabili v občinah Piran, Izola in Pulj.

Primer za občino Piran:

Volilni razred	Volilni cenzus	Število davčnih zavezancev	Davek
1.	12 gld. ¹³⁵ ali več	199	5.256 gld.
2.	pod 12 gld. ali najmanj 3 gld.	589	3.484 gld.
3.	pod 3 gld.	1.011	1.241 gld.
seštevok		1.799	10.081 gld.

¹²⁷ ARS, AS 1087, mikrofilmski kolut št. 97, leto 1844, Tržaški gubernij, predsedniški spisi, posnetki od 213 do 214, Koncept dopisa grofa Stadionu baronu Grimschitzu, Trst, 14. december 1844.

¹²⁸ Prav tam.

¹²⁹ ARS, AS 1087, mikrofilmski kolut št. 99, leto 1845, Tržaški gubernij, predsedniški spisi, posnetki od 244 do 250: Zapisnik o dogovorih o vodilnih osnovah za določanje volilnega cenzusa pri razdelitvi na razrede pri občinskih volitvah, Pazin, 22. oktober 1845. Navzoči so bili okrožni glavar baron Grimschitz in okrožni komisarji vitez Toggenburg, baron Baselli in grof Wilczek.

¹³⁰ Prav tam.

¹³¹ Prav tam.

¹³² Prav tam.

¹³³ Tukaj so mišljene sirotišnice, ubožnice in podobni zavodi, v katerih se je skrbelo za revnejše prebivalce.

¹³⁴ ARS, AS 1087, mikrofilmski kolut št. 99, leto 1845, Tržaški gubernij, predsedniški spisi, posnetki od 244 do 250: Zapisnik o dogovorih o vodilnih osnovah za določanje volilnega cenzusa pri razdelitvi na razrede pri občinskih volitvah, Pazin, 22. oktober 1845.

¹³⁵ Oznaka za goldinar.

Zgornji rezultat izražen v odstotkih:

Volilni razred	% prebivalcev	% posesti	seštevek	prerez	zgrešitev ¹³⁶ v dobro	zgrešitev v slabo
1.	11	52	63	31 3/6	1 5/6	-
2.	33	35	68	34	-	4/6
3.	56	13	69	34 3/6	-	7/6
seštevek	100	100	200	100	1 5/6	1 5/6

Guverner se je popolnoma strinjal z načinom določanja volilnega cenzusa, kot so ga na sestanku v Pazinu določili okrožni komisariji.¹³⁷

Goriško okrožje

Tudi v Goriškem okrožju so se vneto pripravljali na uvedbo novega občinskega reda, vendar je tamkajšnji okrožni glavar ubral drugačno pot. Na osnovi Instrukcije je okrožni glavar, po pogovorih s sodelavci in nekaterih manjših poskusih,¹³⁸ izdelal besedila občinskih uravnav za posamezne večje občine. Pri tem so bile izbrane nekatere majhne in večje občine v okrajih Krmin, Červinjan in Tržič.¹³⁹ Že 7. oktobra 1844 so izdelali Instrukcijo za volitve občinskih odposlancev za upravljanje premoženja mesta in občine Tržič¹⁴⁰ ter načrt Zapisnika zbora članov občine za isto občino.¹⁴¹ V letu 1845 pa so izdali še nekoliko spremenjeno instrukcijo¹⁴² za občine Krmin, Šentlovrenc pri Moši (S. Lorenzo di Mossa), Oglej, Červinjan, Tržič in Pisis.¹⁴³

Načrt nove občinske uravnave so v Goriškem okrožju kmalu začel uspešno izvajati. Tamkajšnji problemi so bili drugačne narave. Šlo je predvsem za problem kolonatskega sistema, ki je obstajal na območjih, ki so bila nekoč pod beneško oblastjo. Besedilo Instrukcije je predvidevalo razdelitev volivcev na tri volilne razrede. Po prvotnem načrtu so bili v drugi volilni razred razporejeni tudi koloni. Goriški okrožni glavar se s tem ni strinjal,¹⁴⁴ ker je menil, da bi s tem nastala velika škoda visoko in višje obdavčenim. Vsak visoko obdavčeni posameznik, ki je v svojem razredu imel pravico oddati samo en volilni glas, je imel tudi do 30 kolonov. Vsak izmed teh kolonov pa je imel pravico glasovati v drugem volilnem razredu. Na takšen način bi tudi v drugem volilnem razredu prevladali manj obdavčeni (revnejši).¹⁴⁵ S pripombo okrožnega glavarja se je strinjal tudi guverner¹⁴⁶ in predlagal, naj kolone brišejo iz drugega ter jih, skupaj s polkoloni uvrstijo v tretji volilni razred. Goriški okrožni glavar se je pozneje odločil za nekoliko spremenjeno različico. V Instrukcijo za upravljanje občinskega premoženja občine Krmin je vnesel četrti razred volivcev in vanj uvrstil kolone in polkolone.¹⁴⁷ Zavedal se je namreč, da koloni ponekod predstavljajo večji del prebivalstva in je z ustanovitvijo četrtega razreda želel omogočiti zastopnost

¹³⁶ Gre za mala odstopanja od natančnosti formule, ker se pri določanju volilnega cenzusa niso hoteli spuščati na računanje ulomkov in delitev višine cenzusa na krajcarje.

¹³⁷ ARS, AS 1087, mikrofilmski kolut št. 99, leto 1845, Tržaški gubernij, predsedniški spisi, posnetki od 241 do 242: Koncept dopisa iz gubernijske pisarne, Trst, 6. november 1845.

¹³⁸ ARS, AS 1087, mikrofilmski kolut št. 99, leto 1845, Tržaški gubernij, predsedniški spisi, posnetki od 204 do 208: Dopis goriškega okrožnega glavarja Wenzla Gleisbacha tržaškemu guvernerju, Gorica, 3. marec 1845.

¹³⁹ Prav tam.

¹⁴⁰ ARS, AS 1087, mikrofilmski kolut št. 97, leto 1844, Tržaški gubernij, predsedniški spisi, posnetki od 97 do 122: Instrukcija za volitve odposlancev in za upravljanje premoženja mesta in občine Tržič, Gorica 7. oktober 1844.

¹⁴¹ ARS, AS 1087, mikrofilmski kolut št. 97, leto 1844, Tržaški gubernij, predsedniški spisi, posnetki od 91 do 96: Zapisnik zbora v Tržiču za volitve 12 odposlancev, ki bodo volili odbornike mesta in občine Tržič, b. d.

¹⁴² Spremenjene na tak način, da so te upoštevale krajevna razmerja, število članov občine in druge postavke, ki jih je bilo možno spremeniti pri vsaki občini.

¹⁴³ ARS, AS 1087, mikrofilmski kolut št. 99, leto 1845, Tržaški

ki gubernij, predsedniški spisi, posnetek 204: Dopis goriškega okrožnega glavarja grofa Wenzla Gleisbacha tržaškemu guvernerju, Gorica, 3. marec 1845.

¹⁴⁴ ARS, AS 1087, mikrofilmski kolut št. 97, leto 1844, Tržaški gubernij, predsedniški spisi, posnetki od 211 do 212: Dopis grofa Gleisbacha, Gorica, 12. november 1844.

¹⁴⁵ Prav tam.

¹⁴⁶ ARS, AS 1087, mikrofilmski kolut št. 97, leto 1844, Tržaški gubernij, predsedniški spisi, posnetki od 209 do 214: Koncept dopisa iz gubernijske pisarne, Trst, 14. november 1844.

¹⁴⁷ ARS, AS 1087, mikrofilmski kolut št. 99, leto 1845, Tržaški gubernij, predsedniški spisi, posnetki od 208 do 250: Instrukcija za volitve odposlancev in upravljanje občinskega premoženja za občino Krmin s skupino Povier in Bergnana, Gorica, 20. december 1844.

njihovih interesov.¹⁴⁸ Sestava volilnih razredov za omenjeno občino je bila urejena na ta način: v prvi razred so bili razporejeni najbolj obdavčeni (s plačilom več kot 120 gld. neposrednega letnega davka), v drugega tisti, ki so plačevali od 20 do 120 gld. neposrednega letnega davka, v tretjega pa tisti, ki so plačevali manj kot 20 goldinarjev neposrednega letnega davka (razen kolonov, ki so imeli nepremičnine ter so plačevali manj kot 2 goldinarja davka); v četrti razred so bili uvrščeni koloni in pol-koloni (*cosidetti mezzji coloni*), ki niso plačevali neposrednih davkov, ter tisti, ki so imeli nepremičnine in plačevali manj kot 2 goldinarja neposrednega letnega davka.¹⁴⁹ Okrožni glavar je sprva želel v četrti razred razporediti vse osebe, ki niso plačevale neposrednih davkov, vendar je ugotovil, da je takih oseb izredno malo tudi med koloni in pol-koloni. Zato se je odločil, da vseh tistih, katerih edini vir preživljanja je bila njihova obdelana kolonija (*Kolonie*), ne razvrsti kot zemljiške posestnike (*Grundbesitzer*), temveč kot kolone.¹⁵⁰ Tako so v četrtem razredu pristali skupaj neobdavčeni prebivalci in vsi tisti koloni, ki so plačevali manj kot 2 goldinarja neposrednega davka.

Naslednja težava, ki je zahtevala manjšo spremembo v besedilu Instrukcije, je bila neenakomerna porazdeljenost posesti v furlanskih občinah, v katerih je veliko posestnikov živelo zunaj občin, v katerih so imeli zemljišča. Problem so rešili tako, da so v besedilo Instrukcije vnesli določilo, s katerim so zemljiški posestniki lahko izbrali svojega, v določenem kraju živečega oskrbnika ali zastopnika, ki bi jih v občini zastopal in volil.¹⁵¹

Zaradi določanja volilnega cenusa pri občinskih volitvah je tudi goriški okrožni glavar sklical posvet okrožnih komisarjev. Udeležili so se ga okrožni glavar grof Wenzel Gleisbach in goriški okrožni komisarji grof Coronini, vitez Bosizio in pl. Tordis.¹⁵² Posebnost goriških občin so bila ve-

lika posestva. Okrožni komisarji so ugotovili, da z manjšimi izjemami 66% davkov v občinah plačuje približno le 6 do 10 oseb. V nobeni občini se še ni zgodilo, da bi v prvi razred volivcev pritegnili več kot 20 oseb.¹⁵³ Posledica določitve načela istrskega okrožnega urada, da bi pri volitvah upoštevali le dva elementa (število prebivalcev in davčno kvoto ali posest), naj bi zato v Goriškem okrožju bila dejstvo, da bi v prvem razredu 4, 5 do največ 10 oseb lahko volilo le 2 do 3 odposlance in prav toliko namestnikov. Poleg tega večina teh oseb po določbah Instrukcije ni imela pravice biti izvoljena v občinski svet deloma zato, ker so bili z občino v sporu, niso oddali svojih poročil o delovanju v občinski upravi ali pa so zaradi kakšnega drugega tehtnega razloga odklanjali izvolitev.¹⁵⁴ Naslednji problem, ki so ga poudarili komisarji, je bil četrti razred volivcev. Zaradi tega razreda bi postale napake pri izračunih volilnega cenusa pravilo in ne tako kot v Istri izjema. Okrožni glavarji Goriškega okrožja so predlagali, da bi pri določanju volilnega cenusa upoštevali tri elemente: poleg prebivalstva in davka tudi osebno sposobnost za zastopanje občine v vsakem razredu volivcev.¹⁵⁵ Vsem trem elementom je bilo treba dati enako težo in jih pripeljati do najvišjega možnega ravnotežja. Okrožni komisarji so se strinjali, da bi načelo razdelitve v razrede, ki ga je izdelal istrski okrožni urad, upoštevali tudi v Goriškem okrožju. Tam, kjer je bila posest enakomerno razdeljena, bi upoštevali dva volilna elementa, drugod bi bilo treba upoštevati primerne odmike, da bi volitve sploh lahko izvedli.¹⁵⁶ Določitev volilnega cenusa so goriški okrožni komisarji želeli prepustiti okrajnim komisarjem, ki bi lahko intervenirali tudi pri presoji osebne sposobnosti za zastopanje občine, vsako tretje leto pregledovali stanje pri določanju volilnega cenusa in ga po potrebi spreminjali. Priprava volilnega cenusa za vsako izmed 250 občin Goriškega okrožja se je komisarjem zdela prevelika obremenitev za okrožni urad.¹⁵⁷

¹⁴⁸ ARS, AS 1087, mikrofilmski kolut št. 99, leto 1845, Tržaški gubernij, predsedniški spisi, posnetki od 204 do 208: Dopis grofa Gleisbacha tržaškemu guvernerju, Gorica, 3. marec 1945.

¹⁴⁹ ARS, AS 1087, mikrofilmski kolut št. 99, leto 1845, Tržaški gubernij, predsedniški spisi, Instrukcija za volitve odposlancev in upravljanje občinskega premoženja za občino Krmin s skupino Povier in Bergnano, Gorica 20. december 1844, paragraf 2.

¹⁵⁰ Prav tam, paragraf 11.

¹⁵¹ ARS, AS 1087, mikrofilmski kolut št. 99, leto 1845, Tržaški gubernij, predsedniški spisi, Dopis grofa Gleisbacha tržaškemu guvernerju, Gorica, 3. marec 1945.

¹⁵² ARS, AS 1087, mikrofilmski kolut št. 99, leto 1845, Tržaški gubernij, predsedniški spisi, posnetki od 242 do 243: Dopis grofa Gleisbacha, Gorica, 31. oktober 1845; ARS,

AS 1087, mikrofilmski kolut št. 100, leto 1845–1846, Tržaški gubernij, predsedniški spisi, posnetki 1 in 2: Protokol o posvetu okrožnih komisarjev Goriškega okrožja, Gorica, 30. oktober 1845.

¹⁵³ Prav tam.

¹⁵⁴ Prav tam.

¹⁵⁵ Prav tam.

¹⁵⁶ Prav tam.

¹⁵⁷ Prav tam.

2. Nekatere ponujene rešitve

Rešitev problema majhnih, predvsem slovanskih občin, je tržaški guverner predstavil obema okrožnima glavarjema leta 1847.¹⁵⁸ Predlagal je dva načina rešitve. Po prvem predlogu, ki ga je izoblikoval že v letu 1845,¹⁵⁹ bi bile dve ali več občin združene v enotno upravno telo (za več majhnih občin bi sestavili eno občinsko vodstvo in postavili enega župana). Po drugem predlogu¹⁶⁰ bi župan glavne občine skrbel za posle uprave premoženja in korespondenco vseh tistih podobčin, v katerih ne bi bilo mogoče najti pismenega upravitelja. Za to delo bi podobčine plačevale primeren prispevek za občinskega blagajnika in preostale uradnike. Na ta način bi podobčinam ostale neokrnjene osnovne pravice, ki jim jih je določala nova občinska urednava, lahko bi razpolagale z občinsko lastnino, varovale svoje interese, izključen pa bi bil vpliv občinskega sveta upravljajoče občine. Vsaka podobčina bi lahko imela svojega župana, odbornika ter občinski svet, če ne bi bila tako majhna, da bi zadostovali le župan in odbornika. Občinski sveti bi se lahko redno in izredno sestajali v glavnem mestu glavne občine, le da župan glavne občine kot upravnik občinskega premoženja podobčine ne bi mogel predsedovati tem zasedanjem.¹⁶¹ Zato bi bilo potrebno imenovati enega izmed uradnikov okrajnega urada. Ker so imele majhne občine v pravilu zelo skope dohodke, varovanje njihovih interesov ne bi zahtevalo veliko razpravljanja. Guverner je zato predlagal, da bi isti dan v glavnem mestu glavne občine imelo seje občinskih svetov več podobčin, to pa tudi za okrajni komisariat predstavljalo manjše materialno breme. Na koncu je povabil oba okrožna urada, da se izrečeta o tem predlogu in predstavita svoje pripombe o izvedljivosti projekta.

Goriški okrožni glavar se ni strinjal z zamisljivo, da bi dve ali več občin združili v eno upravno telo predvsem zaradi različnih interesov občin in ljubo-sumnosti slovanskih občin na njihovo neodvis-

nost.¹⁶² To naj bi bilo manj primerno za razvoj občinske miselnosti kot ustanovitev neodvisnih občinskih svetov v vsaki občini. Drug predlog se mu je zdel bolj sprejemljiv. Guvernerju je še pojasnil, da so bili župani (oz. nadžupani) v slovanskih občinah zgolj politični organi in niso sodelovali pri upravljanju občinskega premoženja. Hkrati pa so v krajih, v katerih so bili sedeži občin, pomagali pri delu lastnih (ljudskih) županov, ki so skupaj z dvema odbornikoma predstavljali občinsko upravo. Ti župani (oz. nadžupani) niso bili člani občinskega sveta, razen če so bili izvoljeni za odposlance ali namestnike.¹⁶³

Za prenos poslov uprave občinskega premoženja in korespondence s podobčine na glavno občino tam, kjer ni bilo pismenih, ni našel nobenega zadržka. Vsaka še tako majhna občina je imela po njegovem mnenju pravico do lastnega neodvisnega občinskega sveta in župani (oz. nadžupani) bi lahko predsedovali zasedanjem občinskega sveta, če jim ne bi dodelili odločilnega glasu (in to bi se lahko zgodilo, če bi bili v podobčini izvoljeni za odposlance ali namestnike). Župani bi se skupaj z blagajnikom in aktuarjem (nastavljenima za več podobčin) ukvarjali s sestavljanjem zapisnikov sej in jih pošiljali okrajnim komisariatom. Okrožni glavar je to nalogo županov razumel kot nalogo vmesnega organa med podobčino z maloštevilno inteligenco in okrajnim komisariatom, katerega naloga bi bila to voditi, ne da bi nanjo imel neposreden vpliv, ki bi omejeval delovno področje občinskega župana in odbornikov.¹⁶⁴ Vsaka drugačna omejitev položaja župana (oz. nadžupana) bi bila nasprotna organizacijskemu pravilniku iz leta 1814 ter bi lahko pripeljala do nezadovoljstva slovanskih občin, ki so bile zelo občutljive na svoje pravice in samostojno upravo.¹⁶⁵ Goriški okrožni glavar ni pozabil omeniti, da vsi župani (oz. nadžupani) niso bili pismeni,¹⁶⁶ vendar za to nalogo ne bi bilo niti možno dobiti primernejše osebe. V takšnih primerih bi za več majhnih občin nastavili enega tajnika in enega blagajnika, ki bi vodila korespondenco in posle uprave. Lahko bi sodelovala na sejah sveta, vendar ne bi smela biti predsedujoča, temveč bi za to nalogo okrajni komisariat moral poslati svojega

¹⁵⁸ ARS, AS 1087, mikrofilmski kolut št. 101, leto 1847, Tržaški gubernij, predsedniški spisi, posnetki od 11 do 13: Koncept dopisa iz gubernijske pisarne, naslovljen na oba okrožna urada, Trst, 28. februar 1847.

¹⁵⁹ ARS, AS 1087, mikrofilmski kolut št. 99, leto 1845, Tržaški gubernij, predsedniški spisi, posnetka 20, 21: Koncept dopisa iz gubernijske pisarne, št. 1665, Trst, 1. junij 1845.

¹⁶⁰ ARS, AS 1087, mikrofilmski kolut št. 101, leto 1847, Tržaški gubernij, predsedniški spisi, posnetki od 11 do 13: Koncept dopisa iz gubernijske pisarne, naslovljen na oba okrožna urada, Trst, 28. februar 1847.

¹⁶¹ Prav tam.

¹⁶² ARS, AS 1087, mikrofilmski kolut št. 101, leto 1847, Tržaški gubernij, predsedniški spisi, posnetki od 159 do 161: Dopis Goriškega okrožnega urada, Gorica, 17. april 1847.

¹⁶³ Prav tam.

¹⁶⁴ Prav tam.

¹⁶⁵ Prav tam.

¹⁶⁶ Prav tam. Omenja okraje Devin, okolico Gorice, Bovec in Ajdovščino.

uradnika. Ti mali občinski sveti bi se lahko na določen dan zbrali v glavnem mestu okraja ter bi drug za drugim imeli svoja zasedanja.¹⁶⁷

Tržaški guverner je bil s poročilom sicer zadovoljen, je pa goriškemu okrožnemu glavarju odgovoril, da s svojimi napotki zadeve ni hotel posploševati na vse občine, saj je bilo po njegovem mnenju tudi v tem primeru ključno poznavanje posebnih krajevnih razmer.¹⁶⁸ Svoje napotke v zvezi s tem je razumel kot najširši obris ter omenil, da naj okrožni urad prek svojih okrožnih komisarjev zadevo predstavi na okrajih, naj se o teh zadevah pogajajo in na osnovi opazovanj in izkušenj potem načrtujejo potrebna določila za izpeljavo tega projekta.¹⁶⁹

3. Pripombe k besedilu navodila za ustrezno upravljanje občinskega premoženja

Istrsko okrožje

Istrski okrožni glavar je po prejetju Navodila za ustrezno upravljanje občinskega premoženja¹⁷⁰ v Pazinu sklical sestanek okrožnih komisarjev; ti so svoje pripombe poslali deželnemu predsedstvu.¹⁷¹ Za komisarje ni bilo sporno samo določilo, da so občinsko premoženje in občinske dobrine last občine kot političnega (moralnega) telesa in ne posameznih članov občine. Ta določba se jim je zdela resnično koristen miselni preobrat, s katerim so občinsko dobrotno postavili kot dobrotno družbe. Sklepi, izhajajoči iz tega določila (nedopustnost delitve jedra občinskih dobrin med občinske člane ter omejitve uporabe občinskih dobrin upoštevaje hišne potrebe posameznih članov občine), pa so se jim zdeli neuresničljivi, saj je bilo to v popolnem nasprotju z dotedanjim razmišljanjem o občinski lastnini. V Istri je prevladovalo mnenje, da so občinske dobrine last njenih prebivalcev, zato so se

obnašali kot solastniki, ki jih je združevalo le solastniško razmerje in noben drug skupni cilj.¹⁷² Posledica je bila, da so občinski prebivalci zahtevali uporabo občinskih dobrin, tudi če je to presegalo njihove hišne potrebe. Čeprav so komisarji takšnemu ravnanju pripisovali glavno krivdo za slabo stanje občinske ekonomije, so se bali nasprotovanja najnižjih slojev prebivalstva.¹⁷³

Komisarji so se tudi strinjali z določbami o načinu uporabe kultiviranih in za kultiviranje primernih zemljišč s pripombo, da so v Istri tla pogosto zelo skalnata in da bi to na začetku zahtevalo veliko dela: zemljišča bi bilo treba dajati v zakup za dolga obdobja in zelo majhne zakupne dajatve. V tem primeru v prvem desetletju trajanja zakupa ne bi bilo mogoče pričakovati pomembnejše materialne koristi.¹⁷⁴ Ugotovili so tudi, da so se določila o prigonu živine nanašala le na rogato živino. V Istri so v glavnem vzgajali ovce, teh pa navadno niso krmili v hlevih. Predlagali so, da bi prigon ovac uredili po kakem drugem, primernejšem merilu. Odločno so nasprotovali določilo, da kazni za gozdne in pašniške prekrške določajo občinska načelstva, saj so bili tako izpostavljeni jezi domačega prebivalstva.¹⁷⁵ Opozorili so, da bi bilo treba gospodarjenje z grmovjem ruja razširiti tudi na grmovje lovora. Lovorovi listi bi bili v Istri lahko vir dohodkov za občine, saj so ga do tedaj neredno izkoriščali sami občinski prebivalci. Na koncu so se komisarji strinjali, da je treba lokalne zavode postaviti pod nadzor občine, vendar se jim je zdelo nepotrebno zahtevati, da so občinski načelnik in odbornika brezpogojno izključeni iz uprave zavodov, ki niso bili pod neposredno občinsko upravo, posebej zato, ker v majhnih občinah ni bilo veliko ljudi, ki bi se spoznali na upravo. Zato so predlagali, da bi bila izbira upravnih organov prepuščena občinskemu svetu brez teh omejitev.¹⁷⁶

4. Pripombe k besedilu predpisa o občinskem svetu

Istrsko okrožje

V zvezi s Predpisom o občinskem svetu so se uradniki Istrskega okrožja sestali 23. februarja

¹⁶⁷ ARS, AS 1087, mikrofilmski kolut št. 101, leto 1847, Tržaški gubernij, predsedniški spisi, posnetki od 159 do 161: Dopis goriškega okrožnega urada, Gorica, 17. april 1847.

¹⁶⁸ ARS, AS 1087, mikrofilmski kolut št. 101, leto 1847, Tržaški gubernij, predsedniški spisi, posnetek 161: Koncept dopisa iz gubernijske pisarne, naslovljen na goriški okrožni urad, Trst, 22. april 1847.

¹⁶⁹ Prav tam.

¹⁷⁰ Okrožni glavar je omenjeno besedilo prejel s prezidijalno uredbo z dne 26. oktobra 1845.

¹⁷¹ ARS, AS 1087, mikrofilmski kolut št. 100, leto 1845, 1846, Tržaški gubernij, predsedniški spisi, posnetki od 4 do 12: Poročilo istrskega okrožnega glavarja ter priložen zapisnik dogovora o načrtu navodila za ustrezno upravljanje občinskega premoženja, Pazin, 30. november 1845.

¹⁷² Prav tam.

¹⁷³ Prav tam.

¹⁷⁴ Prav tam.

¹⁷⁵ Prav tam.

¹⁷⁶ Prav tam.

1847.¹⁷⁷ Njihove pripombe so se nanašale na določitev terminov sej občinskega sveta, vsebine razprav in pristojnosti sveta v zadevah politične narave, predhodne sestanke okrajnih predstojnikov z občinskim načelnikom ter na pravico do predavanja v občinskem svetu. Posebej so se zavzeli za spremembo 7. paragrafa, ki je prepovedoval razprave v »zadevah politične narave«, to je razprave o vseh zadevah, ki niso sodile k upravljanju občinskega premoženja. Komisarji so se zavedali, da je natančna določitev meja delovanja občinskega sveta potrebna, vendar so menili, da »zadeve politične narave« niso tako natančen izraz, s katerim bi bilo mogoče določiti prav vse zadeve, ki jih ne bi smeli obravnavati v občinskem svetu. Težko je bilo tudi poiskati drug primeren izraz. Predlagali so, da to določilo opustijo, oziroma natančneje določijo zadeve, o katerih občinski svet ne bi smel razpravljati. Iz prakse so namreč vedeli, da so bile občine večkrat v takem položaju, da so prosile za stvari, ki so bile zunaj področja upravljanja lastnega premoženja, vendar so zadevale splošno blaginjo, za katero so bile obvezne skrbeti: postavitve dušnopastirske postaje, ustanovitve študijskih zavodov in drugo.¹⁷⁸ Istra v tistem času tudi še ni imela lastnega stanovskega zastopstva, prek katerega bi se posredovale prošnje in želje prebivalcev cesarju – na ta način napisan paragraf bi občine v Istri v vsakdanjem življenju močno oviral. Na koncu so guvernerju predlagali, naj se odpre 8. paragraf, ki je določal, da ima okrajni komisariat pravico posredovati okrožnemu uradu tiste zadeve, ki so se mu na sejah občinskega sveta zdele sporne. Na ta način so želeli tudi prenesti odgovornost z okrajnih na okrožne komisariate. Pripomb sta bila deležna tudi paragrafa 18 in 19, v katerih je bilo določeno, da okrajnega predstojnika na sejah občinskih svetov v podobčinah zastopa župan glavne občine. V Istri po mnenju zbranih uradnikov ni bilo nobene notranje povezave med glavno občino in podobčinami, razen tiste formalne, ki je določala podložnost podžupanov županu glavne občine in se je omejevala na politične zadeve. Poleg tega so bile sosednje občine po pravilu sprte zaradi zadev, katerih vzrok v številnih primerih ni bil znan ali pa je tičal v nenehnih

pritožbah zaradi lastništva zemljišč in rivalstvu pri prodaji proizvodov ali izvrševanju pravic. Glavna pripomba pa je zadevala nepoklicanost župana, da bi zastopal položaj deželnoknežjega komisarja, kot so razumeli funkcijo okrajnega uradnika pri zasedanjih občinskega sveta, saj številni župani niso imeli znanja, potrebnega za vodenje razprav v smislu nove uravnave, številni župani pa niso imeli potrebne avtoritete, ki je bila najbolj potrebna prav v podobčinah, v katerih so bili občinski sveti sestavljeni iz neizobraženih ljudi.¹⁷⁹ To določilo naj bi se zato opustilo.

Po 42. paragrafu Predpisa o občinskem svetu je bila odbornikoma odzeta pravica do tega, da ima govor na sejah občinskega sveta; to je bilo v nasprotju z 31. paragrafom Instrukcije, ki je to pravico dajal županu in obema odbornikoma. Zato so predlagali, da bi se to določilo spremenilo tako, da bi imel govor v občinskem svetu lahko župan ali kateri od odbornikov.¹⁸⁰ Na koncu so predlagali, naj bodo v Predpisu o občinskem svetu določene kazni¹⁸¹ za občinske uradnike zmanjšane ali pa omejene na redke primere, saj bi po njihovem mnenju visoke kazni v začetku uvajanja novih občinskih predpisov predvsem neizobražene dele prebivalstva od nje odvrnilo: župan, odbornika ali odposlanci naj bi svojo službo opravljali brezplačno, hkrati pa bi jim grozile visoke kazni.¹⁸² Namesto tako strogih določil so predlagali, da bi v primerih, ko bi občinski zastopniki neposredno ali posredno občini povzročili škodo, občini dali pravico, da povzročitelj povrne škodo in to povračilo bi bilo neke vrste kazni.

Goriško okrožje

Tudi goriški okrožni glavar je v zvezi z novim Predpisom o občinskem svetu sklical sestanek.¹⁸³ Uradniki Goriškega okrožja so imeli podobne pripombe k besedilu Predpisa kot istrski. Glede terminov rednih sej so menili, da sta si prvo in drugo zasedanje sledila prehitro, med drugim zasedanjem v enem letu in prvim v naslednjem pa je minilo

¹⁷⁹ Prav tam.

¹⁸⁰ Prav tam.

¹⁸¹ V paragrafih 9, 10, 24, 29, 30, 31, 32, 33 in 34.

¹⁸² ARS, AS 1087, mikrofilmski kolut št. 101, leto 1847, Tržaški gubernij, predsedniški spisi, posnetki od 77 do 90: Pripombe na besedilo Predpisa o občinskem svetu, Pazin, 23. februar 1847.

¹⁸³ ARS, AS 1087, mikrofilmski kolut št. 101, leto 1847, Tržaški gubernij, predsedniški spisi, posnetki od 107 do 108, 128 do 129: Dopis goriškega okrožnega urada, Gorica 19. marec 1847.

¹⁷⁷ ARS, AS 1087, mikrofilmski kolut št. 101, leto 1847, Tržaški gubernij, predsedniški spisi, posnetki od 77 do 90: Dopis istrskega okrožnega glavarja z dne 25. februarja 1847 in priloga s pripombami k besedilu Predpisa o občinskem svetu, Pazin, 23. februar 1847.

¹⁷⁸ ARS, AS 1087, mikrofilmski kolut št. 101, leto 1847, Tržaški gubernij, predsedniški spisi, posnetki od 77 do 90: Pripombe k besedilu Predpisa o občinskem svetu, Pazin, 23. februar 1847.

preveč časa in to je povečevalo število izrednih zasedanj. Predlagali so, naj bo seja, na kateri so se potrjevali računi, preložena na februar, seja, na kateri so potrjevali predračune, pa na avgust.¹⁸⁴ Izraz »zadeve politične narave« se jim je zdel preveč nedoločen. Določba bi se morala glasiti tako, da zadeve, ki so imele osnovo v že določenih zakonskih predpisih ali pa so imele pravno veljavo, niso bile podložne nadaljnji meritorni razpravi. Če bi občinska uprava predlagala razpravo v zadevah, ki niso bile primerne za obravnavo v občinskem svetu, bi jih imel okrajni komisar pravico izločiti z dnevnega reda seje ter občinski upravi razložiti osnove za to izločitev.¹⁸⁵ Tudi goriški uradniki so se zavzeli, da bi bilo treba javni nastop v občinskem svetu dovoliti ne le predsedujočemu in županu, ampak tudi kakšnemu drugemu članu občinskega sveta.

Guverner je v končnem besedilu Predpisa o občinskem svetu uporabil pripombe obeh okrožnih uradov v tolikšni meri, kot je menil, da je bilo primerno za cilje celotne uravnave.¹⁸⁶ Dal je spremeniti 7. paragraf v duhu pripomb istrskih okrožnih komisarjev. Osnove za omejevanje zasedanj občinskega sveta na strogo področje zadev občinskega premoženja naj ne bi obstajale, hkrati pa bi bilo nedopustno dati občinskemu svetu pooblastilo, da s področja lokalnih interesov preide na področje politike in razpravlja o zadevah, za katere so pristojni višji organi.¹⁸⁷ Guverner je prav tako izločil večino kazni zaradi izostanka s sej sveta ter se omejil le na primere, pri katerih je lahko računal na povračila stroškov. Terminov za obe redni seji sveta se mu ni zdelo primerno predstavljati, ker je želel oblastem pustiti dovolj časa, da bi občinskemu gospodarstvu za prihodnje leto zagotovile pravočasno pokritje stroškov.

VII. Začetek uvajanja inštrukcije v posameznih občinah tržaškega gubernija

Začetki uvajanja novega občinskega reda, pomembnih predpisov ter razprav o izvedljivosti se časovno ne ujemajo. Tiskana besedila vseh treh novih predpisov so pošiljali okrožnim uradom še spomladi leta 1847.¹⁸⁸ Poleg načelnih so nastajali tudi problemi tehnične narave, kot je bila na primer

uskladitev italijanskega in nemškega besedila Inštrukcije.¹⁸⁹

1. Istrsko okrožje

Istrsko okrožje je najprej začelo izvajati občinsko uravnava na osnovi treh novih predpisov v večjih občinah. Okrožni glavar je 28. maja 1845 izdal okrajnim komisariatom Koper, Piran, Poreč in Motovun odlok¹⁹⁰ o boljši organizaciji občinskih zadev, priložil besedilo Inštrukcije za upravljanje občinskega premoženja in jim naročil, naj s tem seznanijo občine, v katerih je bilo treba začeti potrebne priprave na volitve v občinske svete. Besedilo Inštrukcije je bilo treba obesiti v prostorih občinskega načelstva na vpogled, okrajni komisariji pa so potem izdelali sezname volivcev, ki so vsebovali tudi podatke o skupnih neposrednih davčnih zneskih. Na tej osnovi so okrajni komisariji volivce še razdelili v volilne razrede in skupaj z občinskim vodstvom izdelali vrstni red volivcev, kot naj bi bili klicani na glasovanje. Potrebno je bilo izdelati še posebna vabila posestnikom, ki so živeli zunaj občine, izdati javni razglas o dnevu in uri volitev, priskrbeti glasovalne posode in seveda glasovalne kroglice.¹⁹¹

Občina Koper

Koprski okrajni komisariat je 16. junij 1845 določil za dan volitev v koprski občinski svet.¹⁹² Volivci so bili razporejeni v tri volilne razrede, volili so 12 odposlancev in 6 namestnikov. Volitve je vodil okrajni komisar Milošević (Milossovich), okrožni komisar vitez Toggenburg je bil navzoč kot opazovalec.¹⁹³ Istrski okrožni glavar je dobil na vpogled poročilo okrožnega komisarja Toggenburga, zapisnik volitev in vse priloge¹⁹⁴ ter jih po-

¹⁸⁴ Prav tam.

¹⁸⁵ Prav tam.

¹⁸⁶ ARS, AS 1087, mikrofilmski kolut št. 101, leto 1847, Tržaški gubernij, predsedniški spisi, posnetki od 105 do 108: Koncept dopisa iz gubernijske pisarne, Trst, 20. april 1847.

¹⁸⁷ Prav tam.

¹⁸⁸ Prav tam.

¹⁸⁹ ARS, AS 1087, mikrofilmski kolut št. 101, Tržaški gubernij, predsedniški spisi, posnetki od 11 do 13: Koncept dopisa iz gubernijske pisarne naslovljen na oba okrožna urada, Trst, 28. februar 1847.

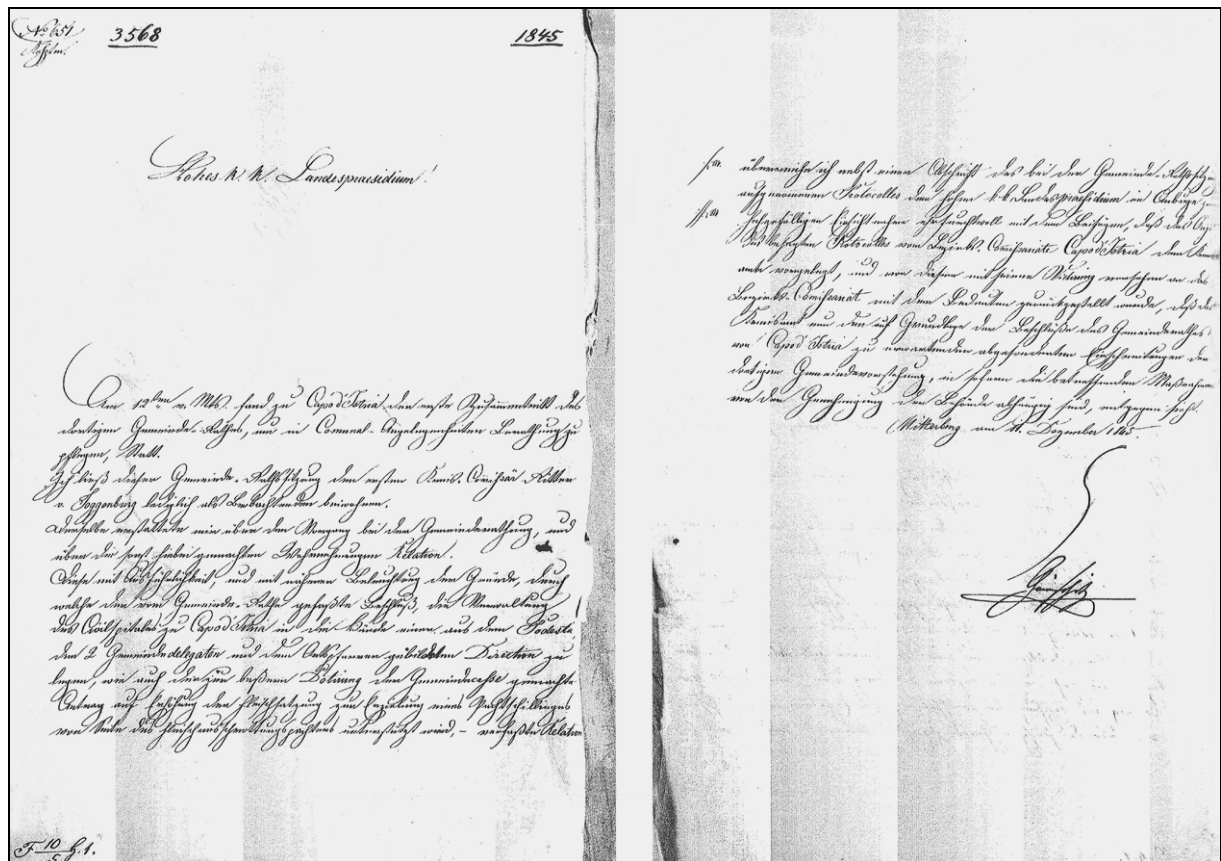
¹⁹⁰ ARS, AS 1087, mikrofilmski kolut št. 99, leto 1845, Tržaški gubernij, predsedniški spisi, posnetki od 74 do 76: Dopis istrskega okrožnega glavarja, Pazin, 28. junij 1845 s prilogo (odlok, naslovljen na okrajne komisariate Koper, Piran, Poreč in Motovun z dne 28. maja 1845).

¹⁹¹ Prav tam.

¹⁹² Prav tam.

¹⁹³ Prav tam.

¹⁹⁴ To je poimenski seznam članov občine iz treh volilnih razredov, seznam navzočih, seznam predlaganih za odposlance ali namestnike, izkaz o volilnih rezultatih v vsakem posameznem razredu volivcev, o izvršeni balotaži in prejetih vabilih za volitve.

Pomčilo istrskega okrožnega glavarja barona Grimschitzja o prvi seji novega občinskega sveta v Kopru (ARS, AS 1087, Zbirka dopolnilnih mikrofilmov, Tržaški gubernij, mikrofilmski kolot 100, posnetki 34–37).

sredoval guvernerju s prošnjo, naj mu jih vrne za potrebe okrajnega komisariata. Izvoljeni občinski svet je pozneje izvolil še dva odbornika.¹⁹⁵ Guverner¹⁹⁶ je bil zadovoljen s prejetim gradivom in menil, da so zadevo pravilno razumeli ter da poteka v pravo smer. Poudaril pa je, da mora število odposlancev (članov sveta), ki jih je treba voliti, ter davčno kvoto, po kateri naj bi bili volivci razporejeni v volilne razrede, vedno določiti okrožni urad.¹⁹⁷ Guverner je imel le nekaj manj pomembnih pripomb k samim volitvam. V razglasu volitev naj bi nastala napaka pri določanju osebe, ki je vodila volitve (kot predsedujoči naj bi bil omenjen okrožni komisar, to pa je bilo v nasprotju z določili Instrukcije, ki je natančno določala, da volitve vodi

okrajni komisar ali njegov namestnik). Okrožnemu glavarju je predlagal, naj izdela predpisan formular razpisa volitev in določi, kaj v takšen razglas sodi in kaj ne, da bi se izognili napakam.¹⁹⁸ Imel je še pripombe k postopku glasovanja v tretjem razredu volivcev.¹⁹⁹ Ti naj bi glasovali tudi za nekatere predlagane kandidate iz drugih dveh volilnih razredov, a to za guvernerja ni bilo sporno, saj je bila ta možnost določena tudi v Instrukciji. Pravica vsakega volivca je bila, da izbere tistega kandidata, ki mu je zaupal. Sporen naj bi bil način klicanja volivcev h glasovanju, ker se niso držali vrstnega reda, to pa bi lahko privedlo do neregularnosti samega postopka.²⁰⁰ Zato je predlagal, da bi okrajne komisarje dobro poučili o postopkih volitev, da ne bi bilo izpodbijanja volilnih rezultatov.

Koprski občinski svet v novi sestavi se je prvič sestel 12. novembra 1845. Istrski okrožni glavar je na sejo sveta kot opazovalca poslal okrožnega ko-

¹⁹⁵ ARS, AS 1087, mikrofilmski kolot št. 99, leto 1845, Tržaški gubernij, predsedniški spisi, Dopis istrskega okrožnega glavarja, Pazin, 28. junij 1845.

¹⁹⁶ ARS, AS 1087, mikrofilmski kolot št. 99, leto 1845, Tržaški gubernij, predsedniški spisi, posnetki od 80 do 84: Koncept dopisa iz gubernijske pisarne istrskemu okrožnemu glavarju, baronu Grimschitzu, Trst, 3. julij 1845.

¹⁹⁷ Prav tam.

¹⁹⁸ Prav tam.

¹⁹⁹ Prav tam.

²⁰⁰ Prav tam.

misarja Toggenburga.²⁰¹ Guverner je bil s sejo koprškega občinskega sveta zadovoljen:²⁰² ta naj bi razumel pomembnost svoje naloge in pokazal resnično voljo za delovanje v občinsko dobro; zapisnik seje občinskega sveta pa je moral rabiti občinski upravi kot podlaga za njeno delo ter poročanje o prošnjah in predlogih občine oblastem.²⁰³ O nadzoru okrožnega urada nad občinskimi posli pa je menil, da bi bilo bolje, če okrožni urad ne bi potrjeval zapisnikov sej občinskih svetov ter se izrekal o koristnosti sprejetih sklepov. Pomembno pa se mu je zdelo, da je imel okrožni urad pregled nad obravnavami, preprečeval »splošno škodljive zadeve« ter dokler se okrajni komisariati in občine niso popolnoma znašli v zadevi, pazil, da so seje potekale v pravo smer.

Občina Piran

Volitve v občinski svet občine Piran so bile 7., 8. in 9. julija 1845 pod predsedstvom okrajnega komisarja Korratuka²⁰⁴ in pod budnim očesom opazovalca, okrožnega komisarja barona Basellia. Volivci, razporejeni v tri volilne razrede, so volili 18 odposlancev in 9 namestnikov.²⁰⁵ Vsak volilni razred je volil na enega izmed treh dni, določenih za volitve. Baron Baselli se je o volitvah izrekel pozitivno, ker so bili izbrani razumni možje, to pa je lahko potrdil tudi okrožni glavar. Volivci iz drugega razreda so izvolili pet odposlancev iz prvega in štiri iz drugega volilnega razreda. Izvoljeni odposlanci in namestniki, ki jih je volil tretji razred volivcev, so pripadali prvemu (6 oseb) ali drugemu volilnemu razredu (3 osebe). Med izvoljenimi odposlanci je okrožni glavar omenil Nikolaja Borsattija, Filipa Corsija, Krištofa Lammarina, Bonofacija Ruazionaja in Domenica Pagliario,²⁰⁶ ki so jih izvolili volivci iz drugega volilnega razreda. Ker je markiz Fabris, stari piranski župan, tudi zaradi pritiska ok-

rajnega komisariata²⁰⁷, ponudil svoj odstop, je okrožni glavar sodeloval pri imenovanju novega župana.

Guverner je bil zelo zadovoljen z uvajanjem novega občinskega reda v Piranu.²⁰⁸ Strinjal se je z vlogo, ki jo je opravil okrožni glavar pri imenovanju župana, saj je bila po njegovem prepričanju izvolitev županov v pomembnejših občinah zaradi njegovih številnih nalog, ključna.²⁰⁹ Glede volitev je imel pripombe na določitev volilnega cenzusa.²¹⁰ Ena temeljnih sprememb, ki jih je uvedel nov občinski red z razporeditvijo volivcev v volilne razrede, je bila poenostavitev občinskih zborov in ukinitvev splošnih zborov prebivalstva. Določitev volilnih razredov naj bi priskrbela določen (odločilen) vpliv posestnikom.²¹¹ Delitev ni želela majhnim posestnikom povsem odvzeti vpliv na občinske zadeve, vendar je želela prepustiti pomembnejši vpliv premožnejšim prebivalcem, ki so imeli v občini veliko nepremičnin. V Piranu so volilne razrede določili tako,²¹² da je vsak volilni razred volil enako število odposlancev in namestnikov. To je pomenilo, da je prvi volilni razred, v katerem je bilo 250 volivcev, ki so plačevali 61% vseh letnih neposrednih davkov (ali 5.794 goldinarjev na leto) volil prav toliko odposlancev kot tretji volilni razred, v katerem je bilo sicer 720 volivcev, le da so oni prispevali le 6% celotne davčne kvote (ali 558 goldinarjev na leto). Po guvernerjevem mnenju bi to lahko pripeljalo do tega, da bi več volivcev v nižjih in malo volivcev v višjih razredih povzročilo dvig volilnega cenzusa višjih razredov.²¹³ Opazil je tudi nesorazmerje med drugim in tretjim volilnim razredom, v katerih je bilo približno enako število volivcev,²¹⁴ vendar so volivci v drugem razredu

²⁰¹ ARS, AS 1087, mikrofilmski kolut št. 100, leto 1845–1846, Tržaški gubernij, predsedniški spisi, posnetki od 34 do 35: Poročilo istrskega okrožnega glavarja o seji občinskega sveta v Kopru, Pazin, 11. december 1845.

²⁰² ARS, AS 1087, mikrofilmski kolut št. 100, leto 1845–1846, Tržaški gubernij, predsedniški spisi, posnetki od 36 do 37: Koncept dopisa iz gubernijske pisarne, Trst, 15. december 1845.

²⁰³ Prav tam.

²⁰⁴ ARS, AS 1087, mikrofilmski kolut št. 99, leto 1845, Tržaški gubernij, predsedniški spisi, posnetki 95 in 96 ter od 100 do 103: Dopis istrskega okrožnega glavarja o volitvah v občinski svet Pirana, Pazin, 24. julij 1845.

²⁰⁵ Prav tam.

²⁰⁶ Prav tam.

²⁰⁷ Prav tam. Okrožni glavar je markizu Fabrisu, ki je sicer pokazal veliko prizadevanj za napredek splošne blaginje, očital veliko trmo, nespravljalnost in oblastizeljnost; to naj bi bili vzroki za njegovo nepriljubljenost.

²⁰⁸ ARS, AS 1087, mikrofilmski kolut št. 99, leto 1845, Tržaški gubernij, predsedniški spisi, posnetki od 96 do 100: Koncept dopisa iz gubernijske pisarne, 2. avgust 1845.

²⁰⁹ Prav tam.

²¹⁰ Prav tam. Zapisnik zbora in priloge k zapisniku so bile verjetno vrnjene na okrožni komisariat, zato ni nobenih ohranjenih podatkov o določitvah volilnega cenzusa v posameznih občinah. Arhivsko gradivo Istrskega okrožnega glavarstva v Pazinu, ki ga hrani Državni arhiv v Pazinu, je le fragmentarno ohranjeno in ne vsebuje omenjenih zapisnikov.

²¹¹ Prav tam.

²¹² Prav tam.

²¹³ Prav tam.

²¹⁴ Prav tam. V drugem razredu je bilo 700, v tretjem pa 720 volivcev.

plačevali za 2.423 goldinarjev več davka kot volivci v tretjem razredu, eni in drugi so pa volili enako število odbornikov in namestnikov. Naročil je okrožnemu glavarju, naj si ogleda inštrukciji za volitve v občinah Koper in Poreč, v katerih je bilo sorazmerje med premožnimi in revnimi določeno mnogo bolje. Še enkrat je poudaril, da je za vsako občino potrebno dobro preučiti stanje in ne le površno prepisovati besedila, ne da bi ga prej prilagodili stanju na terenu.²¹⁵

Občina Poreč

Volitve v občinski svet občine Poreč so potekale pod predsedstvom okrajnega komisarja dr. Tomšiča (Thomschitz).²¹⁶ Volivce, ki so volili 9 odposlancev in 6 namestnikov, so razporedili v tri volilne razrede. Kot opazovalec je na zbor prispel okrožni komisar Hein. Zapisnik občinskega zbora je vseboval razglas volitev v občini Poreč, seznam vseh članov občine, ki so bili povabljeni na zbor, ter seznam članov, ki se zbora niso udeležili, seznam članov občine, ki so bili razglašeni za osebe, ki jih ni mogoče voliti za odposlance ali namestnike, ter izkaz rezultatov volitev po posameznih volilnih razredih.²¹⁷

V prvem razredu je okrajni komisariat sporazumno z občinskim vodstvom predlagal 20 kandidatov. Za odposlance so bili izvoljeni markiz Benedetto Polisini, Ivan Anton de Artusi, Bartol de Vergotini, za namestnika sta bila izvoljena Kancijan de Manzolili in Lorenzo de Sincich.²¹⁸ V drugem razredu je bilo 24 predlaganih kandidatov, izmed njih so bili izvoljeni Peter de Filippini, Luigi de Salomon in Pavel de Chiuris, za namestnika pa Anton de Bassich in Pasquale Grimani. V tretjem razredu je bilo 22 predlaganih kandidatov iz tretjega razreda ter en kandidat iz prvega razreda. Za odposlance so bili izvoljeni Bartol Borri in Jožef Callegari iz tretjega volilnega razreda ter Andrej Zuliani iz prvega razreda, za namestnika pa Ivan Frania in Ivan Mauri, oba pripadnika tretjega volilnega razreda.²¹⁹

²¹⁵ Prav tam.

²¹⁶ ARS, AS 1087, mikrofilmski kolut št. 99, leto 1845, Tržaški gubernij, predsedniški spisi, posnetki od 92 do 94: Dopis istrskega okrožnega glavarja o volitvah v občinski svet Poreča, Pazin, 25. julij 1845.

²¹⁷ Prav tam.

²¹⁸ Prav tam.

²¹⁹ Prav tam.

2. Goriško okrožje

Kot lahko izvemo iz guvernerjevega dopisa istrskemu okrožnemu glavarju,²²⁰ se je nova občinska uravnava najprej začela uvajati v Goriškem okrožju, in sicer v občinah, v katerih je obstajal kolonatski sistem. Odmev v občinah je bil pozitiven. Glede na dober napredek je goriški okrožni glavar avgusta 1845 začel priprave za vpeljavo nove uravnave tudi v nekaterih drugih občinah. Izbral je nekaj večjih furlanskih občin, ki so imele premoženje, ki jim v sistemu uprave, uveljavljenem do tedaj, ni zadoščevalo za kritje stroškov:²²¹ Šempeter in Ronke v okraju Tržič; Fiumicello, Terc (Terzo di Aquileia), Ajello in Gradež v okraju Červinjan; Ločnik (Lucinico) in Medeja (Medea) v okraju Krmin ter Villesse, Romans in Mariano (del Friuli) s Korono v okraju Gradišče.²²² Z zadevo pa ni hotel hiteti v manjših in nepremožnih občinah. Okrožni glavar je hotel počakati, dokler ne bi bilo jasno, ali bo uvedena združitev več majhnih občin pod enim zastopstvom. V letu 1846 so novi občinski red začeli uvajati tudi v občinah Goriškega okrožja, ki so bile že prej pod avstrijsko oblastjo.

Občini Bovec in Kobarid²²³

Volitve v občinski svet občine Bovec so bile 14. decembra 1846, občine Kobarid pa 16. decembra 1846. Odposlanci občine Bovec so odbornika izvolili 3. januarja 1847, v Kobaridu pa 28. januarja 1847. Goriški okrožni urad je februarja 1847 potrdil izvoljena odbornika občine Bovec Matijo Mlekuža (Mlekusch) in Antona Miheliča (Michellitsch) ter izvoljena odbornika občine Kobarid Jožefa Paggiaruzzija in Ignaca Genterja.²²⁴ V obeh občinah so se odločili zaposliti tudi blagajnika. Predlagal je tudi, da bi poleg blagajnika zaposlili tudi aktuarja za vodenje zapisnikov občinskega sveta.²²⁵ Opozoril je okrajni komisariat Bovec, da mora biti v občini

²²⁰ ARS, AS 1087, mikrofilmski kolut št. 99, leto 1845, Tržaški gubernij, predsedniški spisi, Koncept dopisa iz gubernijske pisarne, Trst, 31. marec 1845. Tam, kjer je več prebivalcev, je manjši davek in narobe.

²²¹ ARS, AS 1087, mikrofilmski kolut št. 99, leto 1845, Tržaški gubernij, predsedniški spisi, posnetek 90: Dopis goriškega okrožnega urada, Gorica, 23. julij 1845.

²²² Torej v furlanskih in italijanskih občinah.

²²³ ARS, AS 1087, mikrofilmski kolut št. 101, leto 1847, Tržaški gubernij, predsedniški spisi, posnetek 5. Prepis dopisa okrožnega urada Gorica okrajnemu komisariatu Bovec, Gorica, 13. februar 1847.

²²⁴ Prav tam. Ime zadnjega odbornika je podpisano nečitljivo.

²²⁵ Prav tam.

Bovec posebno pozoren na dve zadevi: da se skrbno izdelata inventar občinskega premoženja ter da preveri predlog ustanovitve bovške podružnične prodajalne šolskih knjig iz tržaške glavne prodajalne. Ustanovitev takšnega zavoda naj bi bila potrebna v vsaki glavni občini, v kateri so bili šolarji. S tem bi zagotovili optimalno dobavo knjig v šolskem letu. Opozoril pa je, da je ta predlog občinskega sveta treba najprej posredovati šolskemu nadzorstvu in šele potem okrožnemu uradu. Grof Stadion je na poročilo okrožnega urada o omenjenih volitvah odgovoril, da pričakuje, da bo novi red v občinah uveden šele potem, ko bosta zagotovljena nujno potrebna enotnost in nadzor nad poslovanjem okrajnega komisariata nasproti novim občinskim upravam.²²⁶

Z odhodom starega in začetkom dela novega guvernerja²²⁷ se je v Tržaškem guberniju začelo obdobje pretresanja nove občinske uravnave. Cesar Ferdinand I. je že julija 1847 novega guvernerja prosil za mnenje in predloge v zvezi z novo občinsko upravo v Primorju,²²⁸ ta pa je zadevo posredoval obema okrožnima glavarjema. Guvernerja je predvsem zanimalo, v kolikšni meri se je uveljavila nova občinska uravnava, kje še ni izvedena, kako so bili novi predpisi sprejeti v samih občinah (ali je bilo nasprotovanj) in kako sta se okrožna urada s tem spoprijela, ali so bile koristi od novih predpisov in kakšne so bile ter ali v bodoče lahko pričakujeta koristen vpliv na splošno gospodarsko stanje okrožij.²²⁹

Istrski okrožni glavar je svoje poročilo izdelal oktobra 1847.²³⁰ Do takrat je bila vpeljana nova občinska uprava na osnovi treh novih predpisov v teh večjih istrskih občinah: Koper in Milje (okraj Koper); Piran in Izola (okraj Piran); Buje, Umag, Novigrad, Brtonigla in Grožnjan (okraj Buje); Poreč in Vrsar (okraj Poreč); Rovinj in Bale (okraj

Rovinj); Savičenta s podobčinami, Barban s podobčinami, Kanfanar s Sošiči in Mrgani, Vodnjan (okraj Vodnjan); Pulj in Galizana (okraj Pulj), Veli in Mali Lošinj (okraj Lošinj); Cres (okraj Cres); Krk, Baška, Dobrinj, Omišalj s podobčinami (okraj Krk); Lovran, Mošćenice, Veprinac, Kastav, Rukavac s podobčinami (okraj Volosko); Labin in Plomin (okraj Labin); Pazin, Žminj, Tinjan, Gračišće, Pičen (okraj Pazin); Motovun, Oprtalj, Vižinada (okraj Motovun) ter Buzet in Draguč (okraj Buzet). Začele so se tudi priprave za vpeljavo nove občinske uprave v nekaterih manjših občinah. V okraju Belaj sta se občini Boljun in Kršan pripravljali na ustanovitev občinskega sveta, čeprav je tam po besedah okrožnega glavarja sodeče živelo večinoma samo neizobraženo kmečko prebivalstvo.²³¹ Težave je imel le v okraju Podgrad, kjer 69 tamkajšnjih občin ni premoglo zadosti premoženja, bilo pa je tudi zelo malo pismenih ljudi.²³² Okrožni glavar je bil na splošno zadovoljen s sprejemanjem nove občinske uprave, še posebej v nekdanj beneških krajih: ljudstvo naj bi v novih občinskih svetih videlo podobnost z zelo priljubljenimi (!) mestnimi sveti iz časa Beneške republike. Mestni prebivalci naj bi se sicer tudi bolj zavedali pomembnosti novega načina urejanja občinskih zadev v korist splošni občinski blaginji.²³³ Kar zadeva koristne učinke nove občinske uravnave, je okrožni glavar poudaril te:

- pregledno stanje in vzdrževanje občinskega premoženja ter vpeljava natančnih inventarjev tega premoženja,
- zavarovanje občinskega premoženja,
- popolna ali delna odprava občinskih dolgov,
- zaposlitev gozdnih in poljskih čuvajev,
- ograjevanje pustih zemljišč in pogozdovanje,
- pridobivanje sredstev za ustanavljanje deških in deklških šol,
- redno gospodarjenje z občinskimi nepremičninami in povečanje občinskih dohodkov,
- graditev novih in popravila starih občinskih cest,
- izpeljava koristnih zidav,
- odprava težav, ko so občinski prebivalci dolgovali dajatve,
- odprava zlorab,
- natančno poznavanje občinskih potreb,
- izsleditve virov za pokrivanje v proračunih navedenih občinskih izdatkov in urejeno računovodstvo,

²²⁶ ARS, AS 1087, mikrofilmski kolut št. 101, leto 1847, Tržaški gubernij, predsedniški spisi, posnetek 4: Koncept dopisa iz gubernijske pisarne, (Trst), 16. februar 1847.

²²⁷ V letu 1848 je kot tržaški guverner omenjen grof Salm, DATS, Tržaški gubernij, splošni spisi, fasc. 1959.

²²⁸ ARS, AS 1087, mikrofilmski kolut št. 101, leto 1847, Tržaški gubernij, predsedniški spisi, Dopis iz gubernijske pisarne, naslovljen na grofa Inzaghija, Trst, 6. december 1847.

²²⁹ ARS, AS 1087, mikrofilmski kolut št. 101, leto 1847, Tržaški gubernij, predsedniški spisi, posnetki od 6 do 10: Poročilo goriškega okrožnega glavarja v zvezi z regulacijo občinskih zadev, Gorica, 11. oktober 1847.

²³⁰ ARS, AS 1087, mikrofilmski kolut št. 101, leto 1847, Tržaški gubernij, predsedniški spisi, posnetki od 236 do 242: Poročilo istrskega okrožnega glavarja v zvezi z regulacijo občinskih zadev, Piran, 18. oktober 1847.

²³¹ Prav tam.

²³² Prav tam.

²³³ Prav tam.

- ustanovitve dobrotelčnih zavodov s prostovoljnimi prispevki občinskih prebivalcev,
- zbujanje občutkov lastne vrednosti posameznih občin in smisel za skupno blaginjo pri prebivalcih.

Omenjeni učinki so po njegovem mnenju nedvomno vplivali na kulturo celotnega Istrskega okrožja v vsakem pomenu.²³⁴

Tudi goriški okrožni glavar je oddal svoje poročilo novemu guvernerju Tržaškega gubernija.²³⁵ Iz njega je vidno, da je nova občinska uravnavna najprej zaživela z odlokom okrožnega urada z dne 5. decembra 1844 v okrajih Krmin, Červinjan in Tržič oziroma v italijanskih okrajih. To pa zato, ker so pričakovali več težav v tistih okrajih Goriškega okrožja, v katerih je živelo večinsko slovensko prebivalstvo (staro avstrijsko ozemlje).²³⁶ Ker se je okrožni glavar zavedal, da so novi predpisi, ki so se sicer opirali na pravilnik iz leta 1814, v bistvu ustvarjali osnove za kak nov zakon o občinah, se je zadeve lotil z vso previdnostjo ter spremembe uvajal počasi. Zato je trajalo vse leto, da je bila v omenjenih treh italijanskih okrajih nova občinska uravnavna popolnoma vpeljana.

Novo občinsko uravnavo so v avstrijskih okrajih Goriškega okrožja najprej začeli uvajati v občinah, v katerih je večina prebivalcev razumela italijanski jezik. Okrožni urad je prosil, naj bo besedilo Instrukcije prevedeno v nemščino in tudi v slovenščino (*Krainischer Sprache*). Ko sta bila prevoda²³⁷ izdelana, je bila nova občinska uravnavna vpeljana tudi v občinah z večinskim slovenskim prebivalstvom. Ko je glavar poročal, ta ni bila uveljavljena le v občinah Tolmin in Kanal, v katerih so uradniki zemljiških gospodstev zavračali ureditev občinskih zadev. Okrožni glavar je ocenil, da bo uvedba novega občinskega reda končana v enem letu.²³⁸

Nova uravnavna občinskih zadev je bila povsod sprejeta pozitivno in goriški okrožni glavar ni doživel nasprotovanja. Nekaj težav je bilo le v majhnih občinah, za katere je bilo dogovorjeno, da se bodo združile in volile občinski svet za več občin skupaj. Okrožni glavar je prav v tem videl največjo pomanjkljivost nove uravnave, saj naj bi bila neuporabna v majhnih slovanskih hribovskih občinah, kjer ni bilo pismenih. Ko so se na posvetovanjih o načrtu občinske uravnave pogovarjali o združitvi več občin pod enim občinskim vodstvom, je okrožni glavar menil, da bi bilo potrebno združitve že takrat prepustiti izvedbenim organom.²³⁹ Pozitivne učinke je goriški okrožni glavar videl v izboljšanju notranje občinske uprave ter utrjevanju položaja občine znotraj sistema oblasti, tudi članom občinskih svetov so prebivalci vse bolj zaupali.²⁴⁰ Do uvedbe nove občinske uravnave so bili člani občinske uprave povsem izolirani: nihče se ni spoznal na njihovo delo, oni sami pa niso razumeli interesov lastne občine in je zato niso niti primerno zastopali. Izvolitve dobrih odbornikov na splošnih ljudskih zborovanjih so bile bolj odvisne od naključja kot od razumevajoče ali dobromiselne večine.²⁴¹ Zato ni bilo nobenega poročila, da bodo izvoljeni tudi res zastopali želje občine. Ob vsaki pomembnejši zadevi je bilo treba sklicati splošno zborovanje, na njem pa ni bilo mirnega, temeljitega razpravljanja, pač pa so to bila večinoma le groba obračunavanja s pestmi.²⁴² Z novo uravnavo sta bila odbornika izvoljena iz vrst vidnejših članov občine – to so bili možje, ki so uživali zaupanje »boljšega« (bogatejšega) dela občinskih prebivalcev. Poleg tega je občinskemu svetu stalo ob strani občinsko načelstvo. Okrožnemu glavarju se je zdelo, da se je začela spreminjati tudi miselnost ljudi, saj so začeli razmišljati o interesih občine kot skupnosti.²⁴³ Okrožni glavar je bil nad novo občinsko uravnavo tako navdušen, da je pozval deželno predsedstvo, naj ji zagotovi močnejšo podporo tako, da bi jo oblasti najprej potrdile kot provizorično uravnavo; po nekaj letih izvajanja in s potrebnimi spremembami bi jo lahko sprejeli tudi kot zakon.²⁴⁴

²³⁴ Prav tam.

²³⁵ ARS, AS 1087, mikrofilmski kolut št. 101, leto 1847, Tržaški gubernij, predsedniški spisi, posnetki od 6 do 10: Dopis iz gubernijske pisarne grofu Inzaghiju, Trst, 6. december 1847 in Poročilo goriškega okrožnega glavarja v zvezi z regulacijo občinskih zadev, Gorica, 11. oktober 1847.

²³⁶ Prav tam.

²³⁷ V pregledanem gradivu Tržaškega gubernija ni ohranjenih besedil Instrukcije v slovenščini.

²³⁸ ARS, AS 1087, mikrofilmski kolut št. 101, leto 1847, Tržaški gubernij, predsedniški spisi, Poročilo goriškega okrožnega glavarja v zvezi z regulacijo občinskih zadev, Gorica, 11. oktober 1847.

²³⁹ Prav tam.

²⁴⁰ Prav tam.

²⁴¹ Prav tam.

²⁴² Prav tam.

²⁴³ Prav tam.

²⁴⁴ Prav tam.

VIII. Zaključek

Ko se je tržaški guverner grof Franc Stadion lotil preurejanja občinskih zadev v Tržaškem guberniju, je vsekakor moral imeti dobro mero znanja in poguma. Potreboval je splošno znanje o občinskih zadevah v takratni Evropi, seznaniti se je moral z načinom urejanja občinskih zadev med francosko okupacijo, največ časa pa mu je vzelo spoznavanje posebnosti primorskih občin in njihovih zapletenih odnosov. Znanje sta mu dajali njegova široka izobrazba in funkcija, ki jo je opravljal. Pogum je potreboval, ker se je občinskih zadev lotil brez odobritve oblasti. Še najbolj pa je potreboval lojalne sodelavce in uradnike, ki so bili pripravljene prisluhniti njegovim širokopoteznim željam in ambicijam ter bili bolj kot on seznanjeni z resničnimi težavami, saj so se ukvarjali z najbolj žgočimi vprašanji na kraju samem. S svojo liberalno usmeritvijo je sodelavce prepričal, da z načinom urejanja občinskih zadev, kot si ga je sam zamislil, niso posegali v zakonodajno oblast; določali naj bi le izhodišča za boljše izvajanje že obstoječih predpisov. Po njegovem mnenju je bilo to vsekakor mogoče, saj je v upravnih organih videl misleče organe in ne le slepo orodje za izvrševanje ukazov najvišjih oblasti. Majhen odpor, na katerega je naletel, je hitro zbledel, ker je bilo urejanje občinskih zadev resnično žgoče vprašanje v obeh okrožjih Tržaškega gubernija.

V letih od 1842. do 1847. je bilo v Tržaškem guberniju opravljeno veliko dela pri poenotenju organizacije občinske uprave. To je bila velika sprememba v urejanju občinskih zadev ne glede na status občin, njihovo velikost, zgodovinsko izročilo in navade. Najtežje je bilo spremeniti miselnost, da je lastno občinsko upravo sposobno organizirati samo bogato in izobraženo mestno prebivalstvo italijanskega in nemškega kulturnega kroga. Kljub obstoječim kmečkim občinam, ki so svojo samostojnost ohranile vse obdobje fevdalnega družbenega reda, je bilo državne uradnike težko prepričati o sposobnostih (v glavnem) nepismenega kmečkega (slovanskega) prebivalstva.

Načela, ki so jih postavili grof Stadion in njegovi sodelavci, so bila jasna: občinske zadeve je bilo treba urediti tako, da bi bile občine sposobne upravljati in vzdrževati lastno donosno premoženje; premožnim slojem prebivalstva je bilo treba omogočiti prevlado v občinskih svetih, vendar ne ob absolutni izključitvi revnega prebivalstva kot v Beneški republiki in njenih mestnih komunih. Pravico do izražanja lastnih interesov naj bi dobili vsi prebivalci občine. Tega načela tudi sicer ne bi

mogli opustiti, ne da bi naleteli na nasprotovanje že obstoječih avtonomnih občinskih organov v številnih kmečkih občinah v Istri in na Krasu. Z vpeljavo občinskih svetov so želeli zagotoviti strokovno in sposobno občinsko vodstvo, ki bi občino vodilo na podlagi avtoritete in dobrega poznavanja dejanskih občinskih interesov.

Da bi v občine lahko vpeljali novo ureditev občinskih zadev, so bili izdani trije predpisi. Inštrukcija za upravljanje občinskega premoženja je vsebovala organska določila o načinih volitev občinskih predstavnikov in vpeljevala inštitut občinskega sveta. Pravilnik o občinskem svetu je določal njegovo poslovanje in delovno področje. V Navodilu za ustrezno upravljanje občinskega premoženja pa so natančno razčlenjena praktična določila o vodenju občinskega gospodarstva.

Glavne novosti, ki jih je določila Inštrukcija o upravljanju občinskega premoženja in volitev odposlancev, so bile urejanje udeležbe občinskih prebivalcev na občinskih volitvah. Volitve občinskih predstavnikov je predvideval že organizacijski predpis iz leta 1814, vendar ni določal načine izvajanja, zato so sklicevali splošne zборе prebivalcev, na katerih ni moglo biti strpnega in konstruktivnega dialoga. Z uvedbo volitev občinskih odposlancev so bili ti zbori odpravljeni. V novih predpisih je bilo natančno določeno, kdo ima pravico biti član občin in kako so prebivalci na osnovi plačila davkov razporejeni v volilne razrede. Prevlado bogatejšim je omogočila določitev števila odposlancev, ki ga je volil vsak volilni razred, ter določilo, da imajo člani vsakega posameznega razreda možnost voliti predlagane kandidate iz drugih dveh volilnih razredov.²⁴⁵ Vključitev vseh slojev prebivalstva je dala tudi prebivalcem, ki niso plačevali davkov, socialno veljavo v občini. Z volitvami lastnih odposlancev, ki so postali člani občinskega sveta, so občine dobile legalno zastopstvo, ki je predstavljalo občino in občinske interese v odnosu do višjih oblasti, hkrati pa je bilo odgovorno obema stranema: občinskim članom in oblastnikom. Izvoljeni občinski svet je postal posvetovalno občinsko telo v gospodarskih zadevah, neposredno upravljanje občinskega premoženja (občinska izvršna oblast) pa je bilo prepuščeno članom občinske uprave: dvema odbornikom in občinskemu načelniku (županu). O kaki večji avtonomiji pa tukaj še ni moglo biti govora: oblasti so še zmeraj nadzorovale občine prek župa-

²⁴⁵ Logično naj bi bilo, da člani prvega volilnega razreda ne bi volili kandidatov iz drugega ali tretjega volilnega razreda, člani tretjega volilnega razreda pa bi volili tudi kandidate iz prvih dveh volilnih razredov.

nov, ki so jih imenovali sami, četudi na predlog občine; in prav ti so imeli odločujoč glas pri vseh zadevah občinske uprave. Delovno področje občinskega sveta je bilo omejeno le na zadeve gospodarske narave, neredno sestajanje pa mu je onemogočalo vsakršno resnejše reševanje kompleksnejših in vsakdanjih občinskih problemov. Poleg tega so okrajni komisariati dobili iniciativo in predsedstvo (ter s tem tudi nadzor) na sejah občinskih svetov.

Z Navodilom za ustrezno upravljanje občinskega premoženja so natančno uredili lastništvo občinskega premoženja – to je postalo last občine kot stalnega političnega in upravnega telesa (korporacije) in ni bilo več last vseh občinskih članov kot posameznikov, ki so sestavljali občino. Živeči člani občine so imeli na voljo pridelek občinskih zemljišč in ne njihovega jedra, zato občinskih zemljišč ni bilo dovoljeno deliti. Poseben pomen je imelo pri ohranjanju občinskega zemljiškega fonda in upravljanju le-tega tudi določilo, ki je občinsko premoženje delilo na občinsko premoženje v ožjem pomenu in na občinske dobrine. Razlike med njima so bile v načinu njune uporabe in ne v različnosti pravnih subjektov, ki so bili pristojni za ti dve obliki lastnine.

Glede na poročila okrožnih uradov in okrajnih komisariatov o navdušenem sprejetju vseh treh novih predpisov, se je nova občinska uravnava dotaknila jedra problema in začela vpeljevati red v že precej zmedene občinske zadeve. Očitkov na račun novega urejanja občinskih zadev ni imel niti nov guverner, ki je v letu 1848 oblastem poročal o vsebini in uvajanju nove občinske uravnave v občinah Tržaškega gubernija.²⁴⁶

Viri in literatura

Viri

Državni arhiv v Trstu (DATS), Tržaški gubernij (Governo del Litorale in Trieste)

- predsedniški spisi, fasc. 47
- splošni spisi, fasc. 1959

Arhiv Republike Slovenije (ARS), SI AS 1087, Zbirka dopolnilnih mikrofilmov, mikrofilmski posnetki arhivskega gradiva Tržaškega gubernija, predsedniški spisi:

- mikrofilmski kolut št. 96, leto 1843 (posnetki 1–14, 15–20, 21–23, 24–29, 30–37, 58–94, 95–107, 108–136, 142–143);

- mikrofilmski kolut št. 97, leti 1843, 1844 (posnetki 81–149, 150–170, 173–210, 211–214, 215–230, 231–236, 237–239, 239–250),
- mikrofilmski kolut št. 98, leto 1844 (posnetki 1–9, 204–208, 208–250),
- mikrofilmski kolut št. 99, leto 1845 (posnetki 1–6, 7–22, 23–27, 38–73, 76–79, 91–93, 94–95, 96–103, 106–134, 135–136, 137–138, 144–147, 148–151, 184, 192–214, 240–243),
- mikrofilmski kolut št. 100, leto 1846 (posnetki 1–3, 4–12, 13–33, 34–37, 52–55, 56–58, 59–82, 83–98, 143–152, 152–156, 165–188, 243–246),
- mikrofilmski kolut št. 101, leto 1847 (posnetki 4–5, 10–13, 5–10, 17–62, 76–89, 90–108, 128–130, 159–166, 166–201, 201–209, 236–247)

Literatura

Benussi, Bernardo: Pola nelle sue istituzioni municipali dal 1797 al 1918. *Atti e memorie della Società Istriana di archeologia e storia patria* (AMSI), vol. XXXV, Poreč 1923, str. 3–252.

Bezljaj-Krevel, Ljudmila: Upravna razdelitev Primorske s posebnim ozirom na občine v letih 1814–1940. *Arhivi II* (1979), št. 1–2, str. 37–41.

Cervani, Gulio: *Il Litorale austriaco dal settecento alla «costituzione di dicembre» del 1867*, Udine: Del Bianco, 1979 (Università degli studi di Trieste. Facoltà di magistero. IIIa Serie; n. 5).

Čermelj, Lavo: *Julijska krajina, Beneška pokrajina in Zadrska pokrajina: imenoslovje in politično-upravna razdelitev*, Beograd: Slovensko kulturno-prosvetno društvo »France Rozman«, 1945.

Dorsi, Pierpaolo: *Il Litorale nel processo di modernizzazione della monarchia austriaca: istituzioni e archivi*. Udine: Del Bianco, 1994 (Civiltà del risorgimento; 49).

Guida generale degli Archivi di Stato Italiani, Archivio di Stato di Trieste, Roma: Ministero per i beni culturali e ambientali: ufficio centrale per i beni archivistici, 1994.

Inventar fonda C. k. Istarsko okružje u Pazinu 1825–1860. Pazin: Državni arhiv, 1990.

Marin, Leon: Upravna in teritorialna razdelitev slovenske Istre v zadnjih treh stoletjih. *Annales 1* (1991), št. 1, str. 135–147.

Melville, Ralph: La crisi della signoria fondaria in Austria dal »Vormärz« alla rivoluzione come problema della »Staatswerdung«. *Annali dell'Istituto storico italo germanico*, Quaderno 7: La dinamica statale austriaca nel XVIII e XIX secolo, Bologna 1981, str. 189–206.

Nusdorfer-Vuksanovič, Metka: *Občinska središča v obdobju 1814 do 1961 na območju sedanjih občin*

²⁴⁶ DATS, Tržaški gubernij, splošni spisi, fasc. 1959, Dopis iz gubernijske pisarne št. 15935, Trst, 19. avgust 1848.

Ajdovščina, Nova Gorica in Tolmin. Katalog razstave. Nova Gorica: Pokrajinski arhiv, 1991.

Polec, Janko: Uvedba občin na Kranjskem leta 1849/50. *Zgodovinski časopis* VI–VII (1952–53), str. 686–732.

Priročniki in karte o organizacijski strukturi v deželah Koroški, Kranjski, Primorju in Štajerski do leta 1918 (ur. Jože Žontar). Gradec-Celovec-Ljubljana-Gorica-Trst: Steiermärkisches Landesarchiv etc., 1988 (Veröffentlichungen des Steiermärkischen Landesarchives; Bd. 15).

Rozman, Franc: Stadion, Franz. *Enciklopedija Slovenije* 12. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1998, str. 256.

Slovenski biografski leksikon (ur. Gspan Alojz). 10. zvezek. Ljubljana 1967.

Stulli, Bernard: *Istarsko okružje 1825–1860*. Pazin, Rijeka: Historijski arhiv, 1984.

Valenčič, Vlado: Občina in samouprava. *Pravni vestnik* VI (1926), št. 5, str. 75–80; št. 6, str. 85–88.

Vilfan, Sergej: Soseske in druge podeželske skupnosti. *Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev: Zgodovina agrarnih panog, II. zvezek, Družbena razmerja in gibanja*. Ljubljana: DZS, 1980, str. 9–74.

Žontar, Jože: Občine na kranjskem območju do leta 1941. *Kranjski zbornik*, Kranj 1990, str. 204–215.

Zusammenfassung

REGELUNG DER GEMEINDE-ANGELEGENHEITEN IM GOUVERNEMENT VON TRIEST VOR 1849

Die Gemeindeangelegenheiten wurden im Österreichischen Küstenland seit 1814 von der Provinzialordnung geregelt, die die Aufgaben der Gemeindeorgane nicht näher definierte. Dies hatte eine beträchtliche Verwirrung und Willkür der Gemeindebeamten zur Folge. Graf Stadion, der 1841 das Amt des Gouverneurs im Verwaltungsbezirk

von Triest übernahm, sah in den ungeordneten Gemeindeangelegenheiten den Hauptgrund für die prekäre Wirtschaftslage im Land. Auf seine Anregung und in Zusammenarbeit mit dem Kreisamt von Istrien und Görz wurden in der Zeit von 1845 bis 1847 drei Gemeindevorschriften erlassen, die die Aufgaben der Gemeindeverwaltung, den Wirkungsbereich ihrer Organe und vor allem die Vermögensverwaltung der Gemeinden genau definierten.

In diesen Vorschriften sind die Anfänge der Gemeindeautonomie mit der Einführung von Wahlen zu finden, an denen auch jene Einwohner teilnahmen, die keine direkten Steuern zahlten, der gewählte Gemeinderat wurde beratendes Gemeindeorgan in wirtschaftlichen Angelegenheiten, die unmittelbare Vermögensverwaltung der Gemeinde war den Mitgliedern der Gemeindeverwaltung überlassen: zwei gewählten Ausschussmitgliedern und dem Gemeindevorsteher (Bürgermeister), dessen Bestellung von der Meinung der Mitglieder des Gemeinderats abhängig war. Mit der genau geregelten Eigentümerschaft über das Gemeindevermögen, das nun im Eigentum der Gemeinde als eine ständige politische und verwaltungsmäßige Körperschaft stand und nicht im Eigentum aller Gemeindeglieder als Einzelne, die eine Gemeinde bilden, wurde eine solide Basis zur Verbesserung der Gemeindegewirtschaft geschaffen. Von einer größeren Autonomie kann jedoch hier noch nicht die Rede sein: Die Obrigkeit kontrollierte noch immer die Gemeinden über die Bürgermeister, die bestellt wurden und eine entscheidende Stimme bei allen Angelegenheiten der Gemeindeverwaltung hatten. Der Wirkungsbereich des Gemeinderats war auf Angelegenheiten wirtschaftlicher Natur beschränkt, und seine unregelmäßige Zusammenkunft verhinderte jede ernsthaftere Lösung komplexerer und alltäglicher Gemeindeprobleme.